

ΕΤΟΣ ΙΑ'	ΤΕΥΧΟΣ 94	ΙΟΥΛΙΟΣ 1984	Γραφεία: Οδός Μαυρομυγιάλη 7 Αθήνα 106 79 Τηλ. 36.21.651 - 65.99.783
----------	--------------	--------------	---

Φορεσιές περιοχής ΠΕΣΤΩΝ·ΣΚΛΙΒΑΝΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1984

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
(ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΚΟΜΙΤΑΤΟ)
1906

ΠΑΝΑΓ. ΔΑΓΚΛΗΣ
Ύπαρχηγός Γενικού Έπιτελείου
Πρόεδρος
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΟΥΜΑΣ
Γεν. Διευθυντής ΣΠΑΠ
Σ. ΣΠΥΡΟΜΙΛΙΟΣ
Άρχηγός Χειμάρρας
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΕΛΑΣ
Άνθυπλοάρχος
ΧΑΡ. ΛΙΑΜΠΗΣ
Άνθυποπλοάρχος
ΧΡ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ
Λόγιος
ΜΙΑΤ. ΠΑΝΤΑΖΗΣ
Ύφηγητής Πανεπιστημίου
ΧΡ. ΧΡΟΝΗΣ
Ύπολοχαγός Οικονομικού
ΠΕΡ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ
Δικηγόρος
ΧΡ. ΜΑΛΑΜΟΣ
Ταγματάρχης Μηχανικού
ΓΕΩΡΓ. ΓΑΓΑΡΗΣ
Δημοσιογράφος
ΑΥΓ. ΑΒΕΡΩΦ
Πολιτευτής

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
(ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΙΣ)
1934

Έπίτιμος Πρόεδρος
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΚΚΑΛΙΝΟΣ
Όμότιμος Καθηγητής
του Πανεπιστημίου Άθηνών
Άκαδημαϊκός

ΔΙΑΤΕΛΕΣΑΝΤΕΣ ΠΡΟΕΔΡΟΙ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΒΛΑΧΟΣ
Ό από Ίουαννίνων Άρχιεπίσκοπος
Άθηνών καί πάσης Ελλάδος
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΟΥΜΑΣ
Γεν. Διευθυντής ΣΠΑΠ
ΑΝΤΩΝΙΟΣ Κ. ΠΑΛΗΣ
Στρατηγός
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΑΛΑΝΟΣ
Άκαδημαϊκός
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΑΛΛΙΑΦΑΣ
Καθηγητής Πανεπιστημίου
ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΙΚΚΑΛΙΝΟΣ
Άκαδημαϊκός
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΑΒΑΡΕΤΟΣ
Δικηγόρος - Δημοσιογράφος

“ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ” ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ - ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑ - ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΓΡΑΦΕΙΑ: όδός Μαυρομιχάλη 7

ΑΘΗΝΑ Κ.Α. 10679

ΤΗΛ. 36.21.651

Ύπεύθυνος σύμφωνα με τό Νόμο:

ΑΛΕΞ. Χ. ΜΑΜΜΟΠΟΥΛΟΣ

Άγία Παρασκευή Άττικής - Τερψιθέας 64

Κ.Α. 15341

Τηλ. 6599.783

Τυπώνεται καί αποστέλλεται με αυτοπροαί-
ρετη συνδρομή 500 δραχμών τό χρόνο.

Ή «Ήπειρωτική Έταιρεία» διαθέτει παλιά
τεύχη του Δελτίου της καί αντίτυπα των δια-
λέξεων της.

Φωτοπορεία ΕΠΕ
Φειδίου 2, Αθήνα 10678
Τηλ. 36.27.309

"ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ"

ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΟΜΩΝΥΜΟΥ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΙΑ'	ΤΕΥΧΟΣ 94	ΙΟΥΛΙΟΣ 1984	Γραφεία: Οδός Μαυρομχάλη 7 Αθήνα 106 79 Τηλ. 36.21.651 - 65.99.783
----------	--------------	--------------	---

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ

Ο ΝΕΟΦΥΤΟΣ ΔΟΥΚΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ

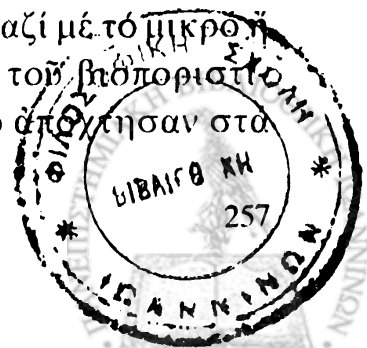
Του ΒΑΓΓΕΛΗ ΣΚΟΥΒΑΡΑ

Καθηγητ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(Συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο)

Ὁ Νεόφυτος Δούκας βρέθηκε σέ μιά ἀπό τίς κρισιμώτερες καί καιριώτερες καμπές τῆς ζωῆς καί τῆς τύχης τοῦ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ. Σέ μιά ἐποχή πού δοκιμαζόταν ἔμπρακτα καί χωρίς κενόσπουδη φλυαρία τοῦ κάθε Ἑλληνα ἢ φιλογένεια. Μιά ἔννοια πού κλείνει μέσα τῆς συμπληματικά ἀλλά κατάβαρα τό ἠθικό χρέος τοῦ ἀτόμου ἀπέναντι στήν ὄμειμη, στήν ὁμόγλωσση, στήν ὁμόδοξη ὁμάδα κοντολογίης τό Γένος. Εἶναι ἡ ἐποχή πού μέσα σέ μιά κοσμογονική διεργασία πάνω σέ πανευρωπαϊκή κλίμακα, κυφορεῖ γιά τήν δυναστεμένη ρωμιοσύνη τά καθέκαστα τῆς ἐθνικῆς ἀποκατάστασης. Ἡ ὀκνή καί ράθυμη ὀρθόδοξη Ἀνατολή, προσπαθεῖ, σαστισμένα καί δειλά στήν ἀρχή, προγραμματισμένα καί μέ αὐτογνωσία ὅσο φθίνει ὁ ΙΗ' αἰώνας, νά εὐθογραμμιστῇ μέ τήν ξυπνημένη Δύση. Ὁ ΙΗ' αἰώνας στήν Εὐρώπη σάλπισε

καινούργια συνθήματα στή φιλοσοφία, στήν ἐπιστημονική σκέψη καί στήν ἠθική ζωή τῶν ἀνθρώπων καί πάνω ἀπ' ὅλα θεμέλιωσε μέ τήν πέννα καί τόν αἱματηρό ἀγώνα τά βάθρα τῆς ἐθνικῆς καί κοινωνικῆς λευτεριάς. Τό κοσμοθεωρητικό καί βιοθεωρητικό τοῦτο πυρσοφέγγισμα ἄγγιξε μέ τίς ἀνταύγειές του καί τή ραγιαδική ψυχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁχι, φυσικά, μέ τήν ἀνερμήνευτη ἐπενέργεια τοῦ θαύματος, ἀλλά μέ τή νομοτελειακὴ ἀναγκαιότητα τοῦ πράγματος· τοῦ δράματος, ἂν θέλετε. Κι ἦσαν οἱ μεταλαμπαδευτές καί μετοχευτές τοῦ νέου αὐτοῦ πνεύματος ὅλοι οἱ τουρκομερίτες γραιοὶ ξενιτεμένοι· πραγματευτάδες, δάσκαλοι καί λόγιοι. Αὐτοί, ξεκινημένοι ἀπὸ κάθε γωνιά τῆς ἐλληνικῆς γῆς, καί κυριώτερα ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, τὴ Θεσσαλία καί τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, μαζί μέ τό μικρὸ ἢ τό μεγάλο ἀπόσωμα τοῦ βαλκανιστικοῦ τους μόχθου πού ἀπόχτησαν στα

μαῖρα τρίστρατα τῆς ξενιτειᾶς, κουβαλοῦσαν στ' ἀπόκεντρα χωριά τους παλινοστῶντας, τὴν πρόοδο, τὴ φωτισμένη ἀντίληψη γιὰ τὴ ζωὴ, κι ἕναν ἀγλύκαντο καημό γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς δυναστεμένης πατρίδας.

Εἶναι ἡ ἐποχὴ πού ἡ πρωτοπόρα μερίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, νιώθει πιά ζωντανά ν' ἀντιβουίξει μέσα στοῦ ἡγεῖο τῆς συνειδήσεως τῆς ἡ φωνὴ ἑνὸς λαμπροῦ παρελθόντος, νά ἀναδεύουν μέσα τῆς τὰ φύτρα τοῦ ἐθνικοῦ αὐτογνωρισμοῦ καὶ προγραμματίζει, συνειδητά γιὰ τοὺς λίγους κι ἄσύνειδα γιὰ τοὺς πολλούς, μιὰ θριαμβικὴ πορεία μὲ βαθιονόητες καὶ πολυδύναμες φάσεις: οἰκονομικὸ ἀνέβασμα, ἐθνικὸς διαφωτισμὸς, ἄπλωμα τῆς παιδείας, ἐταιριστικὴ ὀργάνωση καὶ δραστηριότητα καὶ τέλος τὸ ξαφνιαστικὸ κι ἐκτυφλωτικὸ μπουρλότο τοῦ Εἰκοσιένα.

Σ' αὐτὴ τὴν ἐπικὴ ἐποχὴ ἔζησε καὶ τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρά τῆς ἀγάσανε, δίνοντας καὶ παίρνοντας, ὁ Νεόφυτος Δούκας.

Γιὰ νά ἀξιολογήσουμε τίς ιδέες, τοὺς προβληματισμούς, τὴ δρᾶση καὶ τὴ στάση τοῦ Νεόφυτου Δούκα ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων καὶ τοῦ Ἔθνους του, θά πρέπει, σάν ἀπὸ ἀνόθευτη πηγὴ, νά δοῦμε τίς φιλοσοφικὲς του πεποιθήσεις, τὸ θεωρητικὸ του πιστεύω. Κι ἡ διάφανη αὐτὴ πηγὴ, εἶναι ἡ εἰκόνα πού ἔχει ὁ ἴδιος μορφώσει μέσα του γιὰ τὴν ἔννοια, τὸ περιεχόμενον καὶ προπαντὸς τὴ χρησιμότητα καὶ τὴν καθοδηγητικὴ παρουσία τῆς Φιλοσοφίας μέσα στὴν ἀν-

θρώπινη ζωὴ γενικώτερα, κι εἰδικώτερα στὸν πνευματικὸ καὶ ψυχικὸ χῶρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς του. Νά πῶς μιλάει ὁ ἴδιος γι' αὐτὴν στὰ 1811:

Φιλοσοφίαν λέγω, τῆς ὁποίας ἡ παρουσία πέφυκε νά διαλύη τὸ συνιστάμενον νέφος τῆς δυστυχίας, καὶ νά συνεισάγη ἅμα τὴν αἰθρίαν τῆς εὐζωίας· νά διασκεδάξῃ τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας, τῆς ἀνομίας καὶ βαρβαρότητος, καὶ νά φέρῃ τὸ φῶς τῆς πολυμαθείας, εὐνομίας καὶ μετριότητος· φιλοσοφίαν ἣτις οἶδε τὰ ἀρχαῖα ἀκριβῶς ἐξετάζειν, καὶ ἐκ τούτων εἰκάζειν τὰ μέλλοντα· ἣτις συμπαροῦσα διδάσκει, τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. Ἀγαθὴ παιδαγωγὸς πρὸς τὸ κρεῖττον, καὶ ἀνορθωτὴς ἀπὸ τοῦ χειρόνος ἄριστος ὡς ἡγεμονίς ἐπὶ πάντων πρὸς τὴν ἀρετὴν γινομένη· ἡ τελεία τέχνη πασῶν τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἐπιστημῶν ὑψηλὴ ἐπιστήμη. Καὶ τέλος καθηγήτρια τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, καὶ διδάσκαλος τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν μητέρα πατρίδα, τῆς ὁποίας ἡ φωνὴ βοᾷ πανταχοῦ συγκαλοῦσα τὰ τέκνα τῆς ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῆς εἰς βοήθειαν ζητοῦσα παρ' αὐτῶν ἰατρίαν εἰς τὰς πληγὰς τῆς. Πρὸς ταύτην ἀνοίξατε τοῦ ἰατροῦ τὴν ὁδὸν προσιδοποιήσατε τῇ φιλοσοφίᾳ ἐπαγγελιομένη ἤδη τῶν αὐτῆς θεραπειῶν.

Εὐστοχα καὶ δίκαια ἀπὸ τοὺς βιογράφους του χαρακτηρίστηκε ὁ Νεόφυτος Δούκας ἐθνικὸς ἄνδρας. Γιατί πραγματικὰ ἀνάλωσε μὲ πίστη κι ἀνιδιοτέλεια τὸν ἑαυτό του ὑλικὸ καὶ πνευματικὸ, θητεύοντας στὴν ἰδέα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. «Ἐν αὐτῷ, γάρ ἔζη, ἐκινεῖτο καὶ ἦν». Ὁ Δούκας, γνήσιο παιδί τῆς ἐποχῆς του, θρεμμέ-

νος μέ ἀρχαιοελληνικά, πεποιθησιακά σχήματα, καί γαλουχημένος ἀπό τούς ὄραματισμούς τοῦ συγκαιρινοῦ του ἔθνομάρτυρα Βελεστινλή, στοιχώντας στίς τοτινές ἀντιλήψεις, ἀλλά καί δουλεύοντας γιά τήν ἐξάπλωση κι ἐμπέδωσή τους δέ συστέλλει τά ὅρια τοῦ ἑλληνισμοῦ στά φυσικά του σύνορα· δέ βλέπει τήν Ἑλλάδα σάν ἓνα καθορισμένο στατικό γεωγραφικό στίγμα, ἀλλά ζώντας καί δρώντας ὁ ἴδιος ἀνάμεσα στή ρωμιοσύνη τῆς διασποράς, τήν ἐξιδανικεύει μέ κάποια ἰσοκράτεια ἀποπνευμάτωση, γράφοντας καί διδάσκοντας στά 1811.

«Τῷ τῆς πατρώας φωνῆς ἔγωγ' ἀρχῆθεν ἑαλωκῶς, γράφει ὁ Δούκας, ἐντεῦθεν τήν ἐπί τά πάλαι εὐκλεῆ τούς νεωτέρους τῶν Ἑλλήνων οἶομαι δυνῆσθαι ποιήσασθαι ἐπανάκαμψιν, καί τοῦτο [τό γράφειν εἰς ἀρχαῖον ἰδίωμα] πρῶτον βῆμα ἐπί τήν ἀρχαίαν δόξαν ὑποτιθέμενος ἔσσεσθαι, ταυτά βουλοίμην ἄν φρονεῖν καί τούς ἄλλους. Αὕτη τά τ' ἔθνη πάντα ἐσόφισε, καί τήν πίστιν μετά τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτῆρος ἐκ πολλῶν καί μεγάλων κινδύνων διέσωσε»

Αὕτη τήν ἑλληνική ἰδέα καί πραγματικότητα ἔταξε σάν ἱερό σκοπό του νά ὑπερασπίση ὀλοζῶϊς ὁ Νεόφυτος Δούκας. Καί δέν ἦταν ὁ μόνος στήν προσπάθειά του αὕτη. Τό γενικό πνευματικό κλίμα τῆς ἐποχῆς εὐόδωνε τόν ἀγῶνα του. Ὁ ἑλληνισμός ἀποζητοῦσε μέ λαχτάρα γράμματα, ἐπιστήμη, τέχνη. Ἐκεῖνο πού συνειθίσαμε ν' ἀποκαλοῦμε μέ μονολεχτική περιεχτικότητα: Παιδεία. Παράλληλα, στά χρόνια ἐκεῖνα ἀνθοῦσαν σέ

πανευρωπαϊκή κλίμακα οἱ κλασσικές, οἱ ἀρχαιογνωστικές σπουδές. Κορυφαῖοι Εὐρωπαϊοί φιλόλογοι μελετοῦσαν μέ ζέση τ' ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς καί λατινικῆς φιλολογίας καί ἀπό τά τυπογραφικά πιεστήρια ἔβγαιναν ἀπανωτές ἐκδόσεις ἔργων τῆς κλασσικῆς γραμματείας, προλογισμένες κι ὑπομνηματισμένες ἀπό σοφοὺς ἐρμηνευτές. Καί κάτι ἄλλο, ὅμοια ἐνδειχτικό. Ξένοι λόγιοι, ἀρχαιολόγοι καί φιλόλογοι, περιόδευσαν στά διαμερίσματα τῆς σκλάβας Ἑλλάδος, ἔκαναν ἐπιτόπιες ἐρευνες, περιγραφές, μελέτες, κατάρτιζαν συλλογές ἔργων τέχνης, ἐπιγραφῶν καί χειρογράφων, καί μέ τά ταξιδιωτικά τους βιβλία σ' ὅλες τίς εὐρωπαϊκές γλῶσσες γνώριζαν στό φιλοπερίεργο καί φιλόμαθο κοινό τήν παλιά καί τήν καινούργια Ἑλλάδα. Τήν παλιά μέ τήν διαχρονική ἀκτινοβολία της, πού ἔδωσε τόν ἰδεολογικό ἐξοπλισμό στήν ἀστική τάξη τῆς Δύσης ν' ἀνέβη στό προσκήνιο τῆς νεώτερης ἱστορίας δυναμική καί ἰθύντική, καί τή νέα Ἑλλάδα μέ τούς τυραγνισμένους πληθυσμούς της, τούς βουτηγμένους στή σκλαβιά, στήν ἀμάθεια, στήν κακοδαιμονία καί τήν ἐξουθένωση. Ἀπό τόν ἀνυπόκριτον αὐτόν θαυμασμό στό μεγαλεῖο τῆς παλιάς κι ἀπό τόν οἶκτο καί τή διάθεση γιά συμπαράσταση πρὸς τή νέα Ἑλλάδα, γεννήθηκε τό ἰσχυρό ἐκεῖνο ρεῦμα πού ἔμεινε γνωστό στή νεώτερη ἱστορία μας ὡς φιλελληνισμός.

Τό πρόβλημα λοιπόν πού παρουσιαζόταν ἀψύ στοὺς τοτινοὺς Ἑλλη-

νες και προπαντός στους Γραικούς λόγιους που ζούσαν και δρούσαν στις ελληνικές παροικίες των παραδουναβειων ήγεμονιών και των πόλεων της κεντρικής Ευρώπης, ήταν τό πως θα σταθῆ δυνατό, ὡστε οἱ "Ελληνες νά διαφωτιστοῦν πνευματικά και συνακόλουθα νά ζητήσουν και ν' ἀγωνιστοῦν γιά τήν ἐθνική τους ἀποκατάσταση. Ἔτσι ἄρχισαν συζητήσεις, προβληματισμοί, ἀνταλλαγὴ γνώμων και ἀπόψεων πάνω στό ἐπίμαχο θέμα, ἔκδοση βιβλίων και ἐφημερίδων, βιαιότατες ἀντεγκλήσεις, μαχητικοὶ ἀγῶνες και προπαγανδιστική δραστηριότητα, δημιουργία ἀντιμαχόμενων παρατάξεων.

Θά πρέπει ὡστόσο νά τονιστῆ ἀπ' τήν ἀρχή ὅτι ὅλοι τους ξεκινούσαν εἰλικρινά, μέ βαθειά φιλογένεια, μέ ἱερή φλόγα και ἀδιαμφισβήτητη ἀγάπη ἀπό μιά κοινὴ ἀρχή: τήν προκοπή τοῦ ἑλληνισμοῦ και τό φωτισμό τοῦ γένους. Καί σ' αὐτό τό σημεῖο τοὺς ἀνήκει ἀκέρια ἡ τιμὴ και ὁ ἔπαινος. Διχογνωμοῦσαν μόνο στά μέσα, στους τρόπους και τὴ μέθοδο που θά τοὺς ἔφερναν στήν πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ τους. Θά μπορούσαμε, πολύ σχηματικά, δυστυχῶς, μιά και τέτοια εἶναι ἡ ὑφή των ὁμιλιῶν σάν τήν ἀποψινὴ, νά ἐπισημάνουμε τρεῖς παρατάξεις που ἡ κάθε μιά τους μέ πείσμα και ἀδιάλλακτη μαχητικότητα ἀγωνιζόταν νά ἐπιβάλλῃ στό πανελλήνιο πνευματικὸ χῶρο τίς ἀπόψεις της.

Μιά ἀπ' αὐτές ἦσαν ὅσοι πίστευαν πως τό ἔθνος θά μορφωθῆ μέ τὴ λαϊκὴ, τὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Εἶναι οἱ

χυδαιστές, ὅπως τοὺς ὀνομάτισαν οἱ ἀντίπαλοί τους, μέ ἐπικεφαλῆς τοὺς Θεσσαλοὺς Γρηγόριο Κωνσταντῶ και Δανιὴλ Φιλιππίδη και τοὺς Ἑπειῶτες Ἰωάννη Βηλαρῶ και Ἀθανάσιο Ψαλίδα.

Δεύτερη παράταξη ἀποτελοῦν οἱ λόγιοι που ὑποστήριζαν τὴν κάθαρση τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς ἀπὸ ξενόφερτα στοιχεία και τό βαθμιαῖο ἀνεβάσμα της στὴ νοικοκυρεμένη τυπικὴ και συνταχτικὴ μορφή ἐνός λόγου που δὲ θᾶχη οὔτε τὴν ἀκαταληψία τῆς ἀρχαίας, οὔτε τὴ βαρβαρότητα και τὸν ἐκφυλισμὸ τῆς λαϊκῆς. Εἶναι ἡ παράταξη τοῦ περίφημου Κοραῆ, που δορυφορήθηκε ἀπὸ τὸν Ἑπειῶτη Ἀλέξανδρο Βασιλείου, τοὺς Θεσσαλοὺς Κούμα, Κωνσταντῖνο Οἰκονόμο, Ἀνθίμο Γαζῆ, Θεόκλητο Φαρμακίδη, τό Χιώτη Νεόφυτο Βάμβα κ.ἄ.

Τέλος εἶναι ἡ παράταξη των ἀρχαϊστῶν μ' ἐπικεφαλῆς τό Νεόφυτο Δούκα, πλαισιωμένο ἀπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς Στέφανο Κομμητῶ και Ἰγνάτιο Σκαλιῶρα, τό Θρακιῶτη ἰατροφιλόσοφο Λευκία κ.ἄ. Ἡ δουκικὴ παράταξη, οἱ μακαρονισταὶ ὅπως τοὺς προσωνυμοῦσαν περιγελαστικά οἱ ἀντίπαλοί τους, πίστευε πως ὁ νέος ἑλληνισμός, ἔχοντας ἀτίμητη πατρογονικὴ κληρονομία τὴν ἀττικὴ γλῶσσα, θάπρεπε νά τὴν ἐγκολπωθῆ ὡς μοναδικὸ του γλωσσικὸ ὄργανο, μ' αὐτὴ νά διαφωτιστῆ, ἀποκαθιστώντας ἔτσι τὴν ἀρχαία του αἴγλη και ἀποδειχνοντας ὅτι ἡ σημερινὴ ρωμιὴ εἶναι ἀψεμμάτιστοι και ἀληθινοὶ ἀπόγονοι των ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἔτσι γράφει:

«Γλώσσα ἡ πατρώα, ἡ θεία γλώσσα, ἡ γλωσσῶν ἀπασῶν μήτηρ καὶ παιδαγωγός τῶν ἔθνων. Τοῦτ' οὖν πρῶτον πάντων ὑποτεθείσθω τῇ νέᾳ τῶν Ἑλλήνων οἰκοδομῇ εἰθ' οὕτως ἐποικοδομητέον, ὅ,τι περ' ὄφελος, ἵν' ἢ τό οἰκοδόμημα ἐχυρόν καὶ ἀκράδαντον πρὸς τὰς τῶν ἐπιπνευσουμένων Βορεάδων προσβολὰς καὶ Τυφῶνας».

Ἡ σκληρὴ αὐτὴ γλωσσικὴ διαμάχη, πού δέν ἦταν μονάχα στενὰ γλωσσικὴ, ἀλλὰ πλατύτερα πολιτιστικὴ, μέ ἀναθεωρήσεις παλιῶν ἀξιῶν, μέ ἀνακατάταξη τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν, μέ ἀναπροσαρμογὴ τῶν παιδαγωγικῶν ἀντιλήψεων καὶ καινούργιους προσανατολισμούς, περιορίστηκε κυριώτατα ἀνάμεσα στὴν παράταξη τοῦ Κοραῆ καὶ τοῦ Δούκα. Δέ θέλει ρώτημα, πὼς στή φιλολογικὴ κατάρτιση, στὴν ἐξευρωπαϊσμένη ἀντιμετώπιση τῶν κλασσικῶν κειμένων, ὁ Κοραῆς στέκει πολὺ ψηλότερα ἀπὸ τὸ Δούκα. Ἡ εὐχέρειά του νά κινῆται μέ ἄνεση μέσα στὴν ξένη φιλολοεκδοτικὴ βιβλιογραφία, τὰ φωτισμένα προλεγόμενα τῶν ἔργων του καὶ οἱ Αὐτοσχέδιοί του Στοχασμοί γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴ γλώσσα, ἐγκαινίασαν τὸ δίχως ἄλλο μιὰ καινούργια ἐποχὴ στὴν πνευματικὴ μας ἱστορία. Ὡστόσο καὶ ὁ Δούκας ἀντιπάλαιψε στὸν ἀγῶνα μέ τὸ πλῆθος τῶν σχολιασμένων, χρηστικῶν γιὰ τὰ σχολεῖα ἐκδόσεών του, μέ τὴν ἀταλάντευτὴ ἐμμονὴ στὰ πεποθησιακά του βάρθρα καὶ προπαντός μέ τὴν ψυχραιμία του. Ἐνα στοιχεῖο πού ἔλειπε ἀπὸ τὸν Κοραῆ. Ὅσο γιὰ τίς γλωσσικὲς

θέσεις τῶν δύο ἀντιπάλων. ἔχω τὴ γνώμη πὼς καὶ οἱ δύο τους ἀκολούθησαν στραβὸ καὶ λαθεμένο δρόμο. Ὁ ἀρχαϊσμός τοῦ Δούκα καὶ ὁ ἀγῶνας του γιὰ ἐξαρχαϊσμό τοῦ νεοελληνικοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου ἦταν μιὰ καθαρὴ οὐτοπία, μιὰ ἄγονη ἀρχαιοπληξία· ἕνας εὐγενικός, ἀλλὰ μάταιος καὶ ἀνεδαφικός ἱστορισμός. Ἐξ ἄλλου οἱ καθαρολογικὲς τάσεις καὶ διδαχὲς τοῦ Κοραῆ, τὸ ἴδιο ἀγλωσσολόγητες, ἀποτελοῦσαν ἕνα ταλανισμό περισσότερο τῆς γλωσσικῆς ἀγωγῆς τῶν νεοελλήνων, κληροδοτώντας στίς ἐπερχόμενες γενιές, τὸ δυσεπίλυτο ὡς τίς μέρες μας γλωσσικὸ ζήτημα. Μέ καθαρὰ φιλολογικὴ καὶ ἀρχαιογνωστικὴ σκέψη καὶ οἱ δύο τους, ἀδιαφόρησαν καὶ ἐθελούτῳ φλησαν μπροστὰ στὸ μόνο σωστὸ δρόμο, δηλαδὴ τὴ συστηματικὴ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς, πού εἶχαν μέ θέρμη, ἀλλὰ καὶ μ' ἐπιστημονικὴ αἰτιολόγησιν ὑποστηρίξει οἱ πηλιορεῖτες Δανιὴλ Φιλιππίδης καὶ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, καθὼς καὶ ὁ Βηλαρᾶς μέ τὸν κύκλο τῶν ὁμοῖδεατῶν του.

Ἐκεῖ πού ἀναμφισβήτητα ξεπερνοῦσε ὁ Δούκας τὸν Κοραῆ, ἦταν ἡ εὐχέρειά του νά γράφῃ ἀπρόσκοπτα καὶ μ' ἀκρίβεια τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἦταν πραγματικὰ ἀσυναγώνιστος. Ἦταν τόση ἡ ἐπαφὴ του μέ τ' ἀρχαῖα κείμενα, ὥστε, χωρὶς καμιά προσπάθεια καὶ ἐπιτήδευση, νά γεμίσῃ ἄνετα κατεβατὰ ὀλάκερα μέ τοὺς στοχασμούς του διατυπωμένου στὸ ἀρχαῖο ἰδίωμα. Τὸ δυσἀπόχτητο αὐτὸ χάρισμά του, τὸ ὑπογραμμίζει

ἀργότερα ὁ ὀνομαστός φιλόλογος καὶ πανεπιστημιακὸς δάσκαλος Δημήτριος Βερναρδάκης γράφοντας:

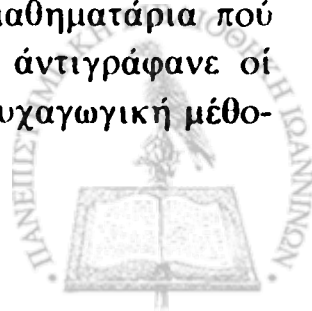
«... ὁσάκις ἤθελε νὰ γράψῃ ἐλάμβανε τὸν χάρτην καὶ ἔγραφεν. Οὔτε λεξικά, οὔτε ἐκδόσεις, οὔτε κόβητοι οὔτε μόβητοι! Ἐπὶ τῶν γονάτων του ὁ χάρτης, εἰς τὴν δεξιάν του ὁ κάλαμος, καὶ ἡ ἀγαπητὴ του ὄρνις ἐπὶ τοῦ ὤμου ἤεις τὸ κόλπωμα τοῦ καρδιίου του, ἰδοὺ ὅλη ἡ βιβλιοθήκη τοῦ μακαρίου ἀνδρός, ὅλαι αἱ πηγαὶ καὶ τὰ βοηθήματά του, ὅλος αὐτοῦ ὁ apparatus criticus.

Ὁ ἀγῶνας τῶν δύο παρατάξεων κράτησε κοντὰ εἴκοσι χρόνια σκληρός, ἀδυσώπητος καὶ ἀφίλιωτος, μέ χιλιάδες τυπωμένες σελίδες, ἀπό τίς στήλες τῶν φιλολογικῶν περιοδικῶν τῆς ἐποχῆς, μέ ἐπιστολές σ' ὅλες τίς κατευθύνσεις, συχνά μέ κακοπιστία καὶ διασυρμούς, μέ ἐξοντωτικὸ μένος - μὴν ξεχνοῦμε τὴ μαγκουριά τοῦ Βουκουρεστίου - μέ ἀνώνυμη λιβελλογραφία. Ἡ συνέρια κόπασε καὶ σταμάτησε μονάχα στίς παραμονές τοῦ 21. Σιωπηρὰ οἱ δύο ἀντίπαλοι κατάθεσαν τὰ ὄπλα καί, ὅπως ταίριαζε σέ φιλογενεῖς ἄνδρες, ἀφοσιώθηκαν ὀλόψυχα στὴ μεγάλη ὑπόθεση. Δίκαιο ὡστόσο εἶναι νὰ ὑπογραμμιστῇ ὅτι στὴ φιλολογικὴ αὐτὴ διαμάχη, ἀντίθετα μέ τὸν σπασμωδικὸ καὶ κυκλοθυμικὸ Κοραῆ, πού συχνά, αὐτοθέλητα ἢ παρασυρμένος ἀπὸ ἄλλους, κατάφευγε σ' ἀνώνυμα δημοσιεύματα καὶ ψευδώνυμη ἐπιστολογραφία, ὁ Δούκας τίμια, παλληκαρίσια, ἀξιοπρόσεκτα καὶ θαρραλέα ἀναμετρήθηκε μέ τὸν ἀντίπαλό του χωρὶς νὰ χρησιμοποίησῃ σκολιῆς μεθόδους, ἀνεξίκακος καὶ εὐγενικός, καὶ μέ μόνη φαρδειά - πλατειά τὴν ὑπογραφή του.

Στὴν ἰδέα τοῦ νεοελληνικοῦ δια-

φωτισμοῦ ὁ Δούκας δούλεψε παραπάνω ἀπὸ μισὸν αἰῶνα καὶ μέ διάφορους τρόπους. Δέν παράλειψε τίποτα ἀπ' ὅσα νόμισε ὅ,τι θὰ συμβάλουν στὴ μόρφωση τῶν ὁμογενῶν του. Ἡ ἴδρυση καὶ ἡ ὀργάνωση σχολείων στάθηκε τὸ πρῶτο μέλημά του, ὅπου καὶ ἂν τὸν ἔφερε τὸ φιλόδοξο βῆμα του. Στὸ Βουκουρέστι σχολάρχησε εὐδόκιμα κάμποσα χρόνια καὶ ἐξ αἰτίας τῆς καλῆς ὀργάνωσης τοῦ Λυκείου, οἱ μαθητὲς αὐξήθηκαν ἀπὸ 60 σέ 400. Στὴ Βιέννη πού ἐφημερεύει προτρέπει μ' ἐμπνευσμένο ἐγκύκλιο γράμμα τοὺς πραγματευτάδες νὰ νοιαστοῦν γιὰ τὴν ἴδρυση σχολείου, γιὰ τὴ χορήγηση ὑποτροφῶν, γιὰ τὸ τύπωμα βιβλίων, γιὰ τὴν ἐκπαίδευση δασκάλων. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση κατέβηκε στὴν Αἴγινα καὶ ἀνάλαβε μαζί μέ τὸν Γρηγόριο Κωνσταντᾶ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ διεύθυνση τοῦ Ὀρφανοτροφείου καὶ τοῦ προσαρτημένου ἐκεῖ σχολείου, ἐνῶ παράλληλα μέ δική του παραίνεση καὶ σύντομη προτροπὴ ὁ ἐθνικός εὐεργέτης Γεώργιος Ριζάρης ἴδρυσε τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ριζάρειο Σχολή, πού τὴ διεύθυνε ὁ Δούκας μέχρι τὸ θάνατό του.

Δάσκαλος ὄντας ὀλοζωῖς ὁ Δούκας καὶ μέ πολύχρονη διδακτικὴ πείρα, εἶχε νωρίτερα διαπιστώσει ὅτι τὸ πιὸ ἀπαραίτητο πρᾶγμα στὴ σχολικὴ πράξις εἶναι τὰ ἐντυπα βιβλία. Βλέποντας, καὶ ἔχοντας ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος δοκιμάσει τὴν ἀπροσμέτρητην δυσκολίαν καὶ τὴ σπατάλη τοῦ χρόνου μέ τὰ χειρόγραφα μαθηματάρια πού τὰ γράφανε καὶ τ' ἀντιγράφανε οἱ μαθητὲς κατὰ τὴν ψυχαγωγικὴ μέθο-

δο. ὅπως τὴν ἔλεγον τότε. σύστησε στήν Ἑταίρειάν τῶν Γραικῶν ἐμπόρων τῆς Βιέννης, νά καταθέσουν σέ μιὰ Τράπεζα ἕνα σεβαστό χρηματικό ποσό, ὥστε ἀπό τοὺς τόκους του νά τυπώνονται συγχρονισμένα διδακτικά καὶ βοηθητικά βιβλία καὶ νά διανέμονται στὰ σχολεῖα τῆς σκλάβας πατρίδας, ἔτσι πού νά ἐπιτευχθῆ καὶ νά διευκολυνθῆ τὸ ζῦπνημα τοῦ Γένους. Ἄξιζει ν' ἀκούσουμε τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Δούκα:

«Τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ἀμιλλώμενον ἤδη πρὸς τὰ πεπαιδευμένων ἔθνων, ὅσον τὸ δυνατόν, ἀνατρέχει τὸν Παρνασσὸν μέ ἄκραν προθυμίαν, μέ ὀλιγωτέραν ὅμως ἐπιτυχίαν. Διατί, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, τοῦτο; Δῆλον ὅτι στερεῖται τὰ μέσα, δι' ὧν δύναται νά φθάσῃ τὸν κολοφῶνα ταχύτερον καὶ νά ἔλθῃ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ἐπιτυχέστερον· καθὼς φερ' εἰπεῖν ξυλουργός τις ἢ χρυσοχόος καὶ ἅπας τεχνίτης, ἀδύνατον νά ἀποξέσῃ τὸ ἴδιον ἔργον εἰς τὴν κατά φαντασίαν τελειότητα αὐτοῦ καὶ λεπτότητα ἐάν δέν ἔχῃ διάφορα ἐργελεῖα ἐπιτήδεια διαφόρως πρὸς τὰς διαφόρους χρήσεις αὐτῶν ἐν τῇ τέχνῃ. Οὕτω καὶ οἱ μαθητευόμενοι πάμπολλα ἀπαντῶσιν εἰς τὰς μαθήσεις, πρὸς τῶν ὁποίων τὴν λύσιν ἔχουσι χρεῖαν πολλῶν καὶ διαφόρων βιβλίων. Καὶ τί δύσκολον, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, εἰς τοσοῦτους ἅμα νά αὐξήσῃτε τὰς τῆς Ἐκκλησίας προσόδους εἰς ἀποκατάστασιν μιᾶς φιλολογικῆς ἑταιρείας; Ἦτις ἀποκατασταθεῖσα νά κταγίνηται εἰς ἔκδοσιν βιβλίων τῶν ἀναγκαιοτέρων παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων».

Μιά τέτοια χρηματικὴ χορηγία ἢ σύστασις Ἑταιρείας δέν ἔγινε, φυσικά. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Δούκας, ἠλεχτρισμένος ἀπὸ τὰ ἰδανικά του καὶ φτερωμένος ἀπὸ τὸ βαθύτατό του ἀγάπημα, τὴν παιδείαν τῶν Ἑλληνοπαίδων, ἀποφάσισε ὁ ἴδιος νά καλύψῃ τὴν ζωτικὴ αὐτῆ ἀνάγκη. Μὲ τὴν πνευματικὴ καταβολὴ τῆς σοφίας του καὶ μέ τὸ οἰκονομικὸ του κομπόδεμα, πού σάν Ἡπειρώτης ζενιτεμένος ἤξερε καλὰ νά τὸ διογκῶνῃ, ἀλλὰ καὶ ἄριστα καὶ φιλογενέστατα σὺ τὸ τέλος νά τὸ διαθέτῃ, ἄρχισε νά γράφῃ, νά τυπῶνῃ καὶ νά στέλνῃ ὅλοῦθε, ἀπόλυτα δωρεάν, τὰ διδακτικά του βιβλία. Παραπάνω ἀπὸ 70 τόμους διαφόρων βιβλίων ἔγραψε ὁ φιλοπονώτατος αὐτὸς διδάχος, τὴν ἡμέραν διδάσκοντας καὶ τὴ νύκτα γράφοντας, μέ γραμματολογικὸ, ἐκπαιδευτικὸ καὶ θρησκευτικὸ περιεχόμενον. Καὶ πάνω ἀπὸ ἑξήντα χιλιάδες ἀντίτυπά του σκόρπισε δωρεάν σ' ὅλες τὶς ἐσχατιές τοῦ μητροπολιτικοῦ καὶ ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ. Καὶ μόνο τὸ γεγονὸς αὐτό, εἶναι ἰκανὸ νά τοποθετήσῃ τὸ Δούκα ἀνάμεσα στοὺς πρωτεργάτες τῆς πνευματικῆς μας ἀναγέννησης. Αὐτὸ τοῦ τὸ ἀναγνώρισαν οἱ σύγχρονοὶ του καὶ τὸν ὀνόμασαν εὐεργέτη τῆς Πατρίδας. Ἀλλὰ ὁ σεμνότατος, ὁ ἠθικώτατος καὶ βαθειά ποτισμένος ἀπὸ τὴ συναίσθησιν τοῦ χρέους Δούκας, δυσανασχετεῖ γιὰ τὴν τιμητικὴ αὐτῆ διάκριση, τὴ θεωρεῖ ἄτυχη καὶ ἄκαιρη, γιατί ἀπλά καὶ μόνο ἔκανε τὸ καθῆκον του στὴ μάννα τοῦ Ἑλλάδα καὶ γράφει:

«Οὐδεὶς πώποτ' ἀπετόλμησεν εὐποι-
ῖαν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ τοκέας καυχῆσα-
σθαι... Ἐγὼ περιών ἔτι καὶ ζῶν πῶς ἄν
εἶην τῇ πατρίδι εὐεργέτης, ὁπότε οὐδέ τό
χρέος ἀπέτισα ὄλον. ὡς μήπω καὶ τό
αἶμ' αὐτό, ὅπερ παρ' ἐκείνης ἐδανεισά-
μην, ἀξιοθεῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἐκχέαι; Μάχου
γάρ φησὶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος»:

Ἄλλὰ καὶ κάποιο ἄλλο περιστα-
τικό πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε, πού
δείχνει μ' εὐγλωττο τρόπο, πόσο
νοιαζόταν ὁ Δούκας γιὰ τό φωτισμό
τοῦ γένους. Μιά ἀπό τίς ζωτικές
πνευματικές ἀνάγκες τοῦ Ἑλληνι-
σμοῦ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ἦταν ἡ
ἐκδοση καὶ κυκλοφορία ἑλληνό-
γλωσσων ἐφημερίδων, πού θά ἐνημέ-
ρωναν τοὺς Ἕλληνας γιὰ κάθε ση-
μαντικό ἐπιστημονικό, πολιτικό,
στρατιωτικό καὶ οἰκονομικό γεγονός
τῆς Δύσης, ἔτσι πού ἀπό τῆ μιά νά
λυνόταν ἡ ἀπομόνωση τῶν ραγιαδῶν
ἀπό τόν ὑπόλοιπο πολιτισμένο κό-
σμο, κι ἀπό τὴν ἄλλη νά δένονταν
στενώτερα μεταξύ τους οἱ Ἕλληνες
τῆς διασπορᾶς. Πόσο τρομερό ὄπλο
γιὰ τὴν ἐθνική ἀναγέννηση κι ἀποκα-
τάσταση ἦταν ἡ ἐφημερίδα, φαίνεται
ἀπό τό διάβημα πού ἔκανε ὁ Μ.
Βεζίρης τῆς Τουρκίας Χαμίτ πασιᾶς
τό 1774 πρὸς τόν αὐστριακό πρεσβευ-
τή, ὅταν ἔμαθε πὼς οἱ Ἕλληνες τῆς
Βιέννης σκόπευαν νά ἐκδώσουν μιά
ἑλληνική ἐφημερίδα:

«Ἡ τουρκική κυβέρνησις - τοῦ
τόνισε - ἔχει σά βασιική ἀρχή της νά
κρατᾷ τό λαό σέ ἄγνοια, νά τραβᾷ τὴν
προσοχή του ἀπό τίς κρατικές ὑποθέσεις
καὶ νά τοῦ κρύβῃ κάθε τι πού συζητεῖται

στὴν Εὐρώπη γιὰ τό Τουρκικό κράτος,
γιὰ τοὺς κυριάρχους του καὶ γιὰ τοὺς
ἐπισημότερους ὑπουργοὺς του».

Παρατρέχοντας τίς προσπάθειες
τῶν Γεωργίου Βεντότη καὶ Δημητρί-
ου Θεοχαρίδη γιὰ κυκλοφόρηση ἑλ-
ληνικῶν ἐφημερίδων, θά πρέπει νά
σημειώσουμε τὴν Ἐφημερίδα τῶν
Μαρκιδῶν Πουλίου πού τυπώνονταν
ἀπό τό 1790 στὴ Βιέννη καὶ πρόσφερε
ἐξαιρετες ὑπηρεσίες στὸν ντόπιο κι
ἀπόδημο Ἑλληνισμό. Μετά τὴν παύ-
ση της ἀπό τίς αὐστριακές ἀρχές στά
1798, στά 1804 ὁ Νεόφυτος Δούκας μέ
αἴτησή του ζητάει νά τοῦ ἐπιτραπῇ ἡ
ἐκδοση νέας ἐφημερίδας. Μιά αἴτηση
πού ἔμεινε ἀτελεσφόρητη, μιά κι ἡ
γνωμάτευση τοῦ Προέδρου τῆς Αὐ-
στριακῆς Ἀστυνομίας ἦταν ἐπιβα-
ρυντική γιὰ τό συντάκτη της Νεόφυτο
Δούκα. Εὐκόλα τό καταλαβαίνουμε τί
σημαίνει «ἀκατάλληλος» γιὰ τόν αὐ-
στριακό - καὶ φυσικά φιλοτουρκικό -
ἀστυνόμο. Ὁ Νεόφυτος Δούκας θ'
ἀσκοῦσε διαφωτιστική γιὰ τοὺς Ἕλ-
ληνες καὶ πολεμική γιὰ τοὺς Τούρ-
κους κριτική.

Σχεδόν ὅλοι ὅσοι ἔγραψαν ἱστορί-
ες τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ἢ
Γραμματολογίες, παίρνοντας ὑπ'
ὄψη τους ἀποκλειστικά τὴ στάση τοῦ
Δούκα ἀπέναντι στοῦ γλωσσικό ζήτη-
μα καὶ τίς ἀρχαϊστικές του πεποιθή-
σεις, τόν χαρακτήρισαν ὀπισθοδρο-
μικό, συντηρητικώτατο κι οὔτε λίγο
οὔτε πολὺ σκοταδιστὴ. Κι ὅμως δέν
ὑπάρχει ἀδικώτερη κρίση ἀπ' αὐτή.
Στά συμπεράσματα αὐτά καταστάλα-
ξαν οἱ γραμματολόγοι ἀπὸ δύο αἰτίες.

Ἡ πρώτη εἶναι ὅτι ὁ Δούκας στάθηκε σφοδρός ἀντίπαλος καί πολέμιος τοῦ Κοραῆ. Κι ἐπειδή ὁ Κοραῆς θεωρήθηκε - κι ὡς ἓνα μεγάλο βαθμό δικαιολογημένα - πρωτεργάτης τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, ἡ μοίρα τοῦ Δούκα ἦταν νά τόν τοποθετήσουν στούς σκοταδιστές. Ἡ δεύτερη καί σπουδαιότερη αἰτία τῆς ἀδικοκρισίας ἀσήμαντο, χρόνο ὄχι μικρό καί προπαντός μεγάλη ἐξοικίωση μέ τόν κλασσικό λόγο, γιά νά διαβάση κανεῖς τά γραφτά τοῦ Δούκα πού φτάνουν τούς 70 τόμους καί 2000 ἐπιστολές ὅλα γραμμένα στ' ἀρχαῖα ἑλληνικά.

Ὅποιος ὥστόσο θά εἶχε τήν περιέργεια νά διαβάση, ἔστω κι ἐκλεκτικά, τό ἔργο τοῦ Δούκα, θάφτανε σέ ἐντελῶς ἀντίθετες διαπιστώσεις. Θά βρισκόταν μπροστά σ' ἓνα σεμνό στοχαστή πού νοιάστηκε ὅσο λίγοι γιά τήν προκοπή τοῦ γένους του. Καί προκοπή γι' αὐτόν σήμαινε ἀνατοποθέτηση ἀπέναντι στά βασικά βιοτικά, κοινωνικά κι ἐθνικά θέματα. Ἀπ' ὅλους, ἐπαινέτες κι ἐπικριτές, χαρακτηρίστηκε κριτικό πνεῦμα. Κι αὐτή ἀκριβῶς ἡ κριτικότητά του τόν ἔκανε νά ἐλέγχει τήν παράδοση καί νά προχωρῆ, ὅταν χρειαζόταν, σέ καινούργια σχήματα καί προσανατολισμούς.

Ἀπό τό πλῆθος τῶν σημείων πού θά μπορούσαμε νά τονίσουμε, ἄς περιοριστοῦμε σ' ἓνα - δύο, ἀκριβῶς γιά τό Δούκα εἶναι ὅτι οἱ ἱστορικοί τῆς γραμματείας μας δέν εἶχαν ποτέ ἄμεση ἐπαφή μέ τό ἔργο του. Γιατί,

ἐδῶ πού τά λέμε, θέλει κόπο ὄχι γιά νά φανῆ - ἔστω καί πρόχειρα - ὁ προοδευτικός καί φωτισμένος νοῦς. Στή διδακτική ὁ Δούκας καταδίκασε ἀνεπιφύλαχτα τούς μέχρι τότε τρόπους διδασκαλίας τῶν μαθημάτων καθώς καί τήν πνευματοκτόνο ψυχαγωγική μέθοδο πού - κατά τήν ἔκφρασή του - «μωραίνει τά παιδιά». Γι' αὐτό κι ὁ ἴδιος σύνταξε καί τύπωσε δικά του διδαχτικά βιβλία καί τή Γραμματική του, τήν Τερψιθέα ὅπως τήν ὀνομάζει, πού ἀξιώθηκε ἔξη συνολικά ἐκδόσεις.

Ἦταν ἀκόμη ὁ Δούκας σφοδρός ἀντιφαναριώτης. Ἐχοντας ὁ ἴδιος ζήσει στό Βουκουρέστι κι ἔχοντας γνωρίσει ἀπό κοντά τό φαναριώτικο μακιαβελισμό, τόν τύφο, τήν κομποφάνεια καί τή σκολιά φύση καί ψυχосύνθεση τῶν φαναριωτῶν, δέ διστάζει - σάν τόν Κοραῆ κι αὐτός - νά ψεγαδιάση καί νά στηλιτέψη τή στάση καί τή δράση τους.

Ἄλλ' ἐκεῖ πού φαίνεται ὅλο τό μεγαλεῖο κι ἡ ἠθική νεωτεριστικότητα τοῦ Δούκα, εἶναι ἡ στάση του ἀπέναντι στόν κληρο τῆς ἐποχῆς του. Κληρικός κι αὐτός, ἀρχιμαντρίτης μάλιστα ὄντας, βούτηξε τήν πέννα του σ' ἓνα δριμύτατο μελάνι, κι ἀσυμβίβαστος, ἀπτόητος, χωρίς μασημένα λόγια καί προσωποληψίες, χτύπησε ἀνελέητα κάθε τρωτό, τήν ἀμάθεια, τήν ὑποκρισία, τή φιλαργυρία, τήν ἔπαρση καί οἴηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων τῆς ἐποχῆς του. Γιατί ὁ Δούκας ἦταν ὑπέρμαχος τῆς ἰδέας ἐνός ἀγνοῦ,

ἀμώμητου χριστιανισμοῦ καί πίστευε πώς ἡ Ἐκκλησία καί πρὶν καί μετὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἔπρεπε νὰ διαδραματίσῃ ἐποικοδομητικό, πνευματικό καί κοινωνικό ρόλο στὴν ζωὴ καί στίς τύχες τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Θά σταθῶ σέ μερικά κείμενά του. Καί πρῶτα - πρῶτα ὁ Δούκας εἶναι ἀντιμοναχικός. Θεωρεῖ τὴ μοναχικὴ πολιτεία ἐκτροπὴ ἀπὸ τὸ Εὐαγγελικό πνεῦμα. Χωρὶς οἶκτο ἐλέγχει τὴν ψυχοσοφία τῶν μοναχῶν, χωρὶς νὰ λυπηθῇ οὔτε τὸν ἑαυτό του, μιά κι ὁ ἴδιος στὴν οὐσία ἦταν καλόγερος. Νὰ μερικοὶ στοχασμοὶ τοῦ πάνω στό θέμα αὐτό, χωρὶς νὰ εἶναι κι οἱ τσουχτερώτεροι:

«...αὐτοὶ δὲ εἰσὶ τοῦτ' αὐτὸ μοναχοὶ ἀκοινώνητοι καὶ κηφῆνες οἱ λαβόντες τὸ ἱερόν Εὐαγγέλιον ἐν χειρσί, καὶ παραστάντες τῇ εἰκόνι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ὡμολόγησαν ὄρκους φρικτοῖς ἢ μὴν μηκέτι ζῶντες ἔσεσθαι ἐν τῷ βίῳ, ἀλλ' αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐν ἐρημίαις νεκροί... εἶτα τούτων, ὡσπερ ἐπιλαθόμενοι, οἱ ἐν ἐρήμῳ διαβιώσασθαι μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐπαγγελάμενοι ἐν ταῖς πόλεσι μεθ' ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν ἀνατρέφονται καὶ οἱ ἀκτημοσύνην ὁμόσαντες, βαλάντια ἐπὶ βαλαντίοις μετὰ πολλῆς τοξεύουσιτῆς πτοήσεως».

Ἄλλὰ μὴ νομίση κανεὶς ὅτι οἱ στηλιτευτικὲς του γραμμὲς ἀφοροῦν μονάχα τὸν κατώτερο κληρὸ καί τοὺς μοναχοὺς, πού στό κάτω - κάτω ἦσαν καί λιγώτερο ὑπεύθυνοι ἐξ αἰτίας τῆς ἀμάθειάς τους, ἢ ἀκίνδυνοι γιὰ νὰ τὸν βλάψουν. Τέτοιες ὑστερβουλίες ποτέ δὲν ἀμαύρωσαν τὸν ἀγωνιστὴ Δούκα.

Ἄκόμα ἐλεγκτικώτερος δεῖχεται ἀπέναντι τοῦ ἀνώτερου κληρῶ. Καί ὁ πειρασμός δὲν μ' ἀφίνει, παρά νὰ τὸν συγκρίνω κι ἐδῶ μέ τὸ μεγάλο Κοραῆ. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Κοραῆς ἐπαιλημμένα στὰ γραφτὰ του παρασυρόταν ἀπὸ μιὰ ἀντικληρικὴ στωμυλία. Κάθε φορά ὅμως πού τὸ Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο τοῦ ἔτριζε τὰ δόντια, ἔχανε τὴν ψυχραιμία του, κι ἀποζητοῦσε διάφορους τρόπους ν' ἀπαλύνη τὴ δριμύτητα τοῦ κατηγορητηρίου του. Καί νὰ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι ὁ Κοραῆς ἦταν λαϊκός, ἦταν γιατρός, ζοῦσε ὅλη του τὴ ζωὴ στό Παρίσι καί δὲν ἦταν διόλου δεμένος βιοποριστικά μέ τὸ Πατριαρχεῖο, σάν τὸ Δούκα πού ἀποζοῦσε ἐφημερεύοντας σέ διάφορες ἐνορίες.

Νὰ λοιπὸν τί γράφει γιὰ τοὺς Ἐπισκόπους:

«Οἱ κατὰ πᾶν τὸ Ὀθωμανικόν κράτος ἐπίσκοποι οὐ περί εὐσεβείας, οὐ περί μελλούσης κρίσεως, οὐ περί διδασχῆς, οὐ περί ἀγνείας, οὐ περί τοῦ πεπλανημένου, οὐδέ περί ἄλλου τινός, ἐξ οὗ καὶ σωτηρία τῆς ἐγένετ' ἂν τοῖς ποιμαιομένοις, ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους συνουσίαις ἐφαίνοντο συσκευπτόμενοι μᾶλλον, ἢ ὅπως ἔχει τὰ παρ' αὐτοῖς, λεγόμενα Ἐπαρχιακά δικαιώματα, βαλάντια τε τοξεύοντες, καὶ θησαυροὺς ὄνειροπολοῦντες, καὶ τούτων αὐθις προσγιγνομένων, ἐτέρους πάλιν σπεύδοντες ταῖς προσθήκαις ἐπινοεῖν καὶ τῶν παρόντων μηδέποτε κόρον ἔχειν».

Ἄλλὰ καί λειτουργικὲς ἀπρέπειες βρίσκει ὁ Δούκας στὴν ἐκκλησία τῆς ἐποχῆς του. Ἔτσι ἐλέγχει τοὺς πολυχρονισμοὺς τῶν ἐπισκόπων, τὸν

ἀσπασμό τῶν δεσποτικῶν εἰκόνων τοῦ τέμπλου, τή διανομή τοῦ ἀντιδώρου κατά τήν διάρκειά τῆς λειτουργίας, «τά πρός πάντας διά πάντων ἀρρένων τε καί θηλειῶν ἀφθονοπάροχα θυμιάματα τῶν ἱερέων». τίς ὑψηλόφωνες ψαλμωδίες, τήν περιφορά τῶν δίσκων, τήν ἀργυρολογία τῶν ἱερέων ὅταν ἐξομολογοῦν ἢ μεταλαβαίνουν τοὺς πιστούς, τίς λιτανεῖες κ.λ.π.

Ἔστερ' ἀπό τίς φιλελεύθερες αὐτές ἀντιλήψεις πού εἶχε ὁ Δούκας, δέν ξαφνιαζόμαστε διόλου ὅταν τόν βλέπουμε νά κατακρίνη τίς συχνές γιορτές καί ἡμεραργίες τοῦ ἐλληνικοῦ ἑορτολογίου.

«Τό γάρ λίαν φιλέορτον φιλολόγοις ἀσύμφορον, ἄτε δὴ τῆς ἀργίας, καίπερ δοκούσης ἐκλιπαίνειν τά σώματα, ἀλλ' ἀντιπεπονθότι λόγω δεινόν ταῖς ψυχαῖς μαρασμόν ἐπαπειλεῖν πεφυκίας. Σωφροσύνης πηγὴ ἐστὶ τό ἐργάζεσθαι, καί πάσης κακουργίας ἀλλοτρίωσιν ἔχει. Ἐορτὴ γάρ, ἀργίας οὐσα θυγάτηρ ὅμοια τῇ μητρί ὑμῖν τέξει τέκνα, πάντα αἰσχρά καί ἀσύμβολα. Τοῖς Ἑλλησι καί πλήθος ἑορτῶν ἢ τῶν ἱερῶν ἐπεδαψιλεύσατο ἐξ εὐλαβείας ἴσως προαίρεσις, οἱ φυλλολογοῦντες τό ἑορτολόγιον, εἶπου ἴδοιεν Κατάλυσις οἴνου καί ἐλαίου, εὐθύς ἀρτῶμενοι τῶν κωδῶνων, προσάγονται τοὺς λαοὺς πρός ἔργων, ἀνοιγνύντες δ' αὐτοῖς τήν ὁδόν ἐπὶ τά καπηλεῖα, αὐτοὶ μάλιστα πολλάκις ἠγεμόνες πρός ταῦτα γιγνόμενοι, πρός δόξαν, ὡς φασιν αὐτοί, τοῦ Ἁγίου».

Κι ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη του γιὰ τίς θρησκευτικὲς γιορτές, ἐπόμενον ἦταν νά εἶναι ἀκόμη αὐστηρότερος

γιὰ τίς πολιτικὲς γιορτές κι ὅσες βασιλικὲς θεσπίστηκαν ἔμετά τήν ἐνθρόνιση τοῦ Ὁθωνα στήν Ἑλλάδα. Ὅχι μόνο γιὰ τίς διάφορες βασιλικὲς γιορτές δυσανασχετεῖ, ἀλλά ἐξοργίζεται κυριολεκτικὰ καί γιὰ τίς εὐχές καί τά πολυχρόνια πού ψέλνονται κατά τή διάρκειά τῆς λειτουργίας.

«Πόθεν ὀρμηθέντες ἐλευθεριάζομεν ἐν τῷ ναῶ τοῦ Θεοῦ, πρός ὃν ὀφείλομεν καθαρὰν προσφέρειν καί πάσης κολακείας ἀπηλλαγμένην λατρείαν; Ἀπέβημεν ψυχρότατοι τά πρός τήν θρησκείαν... τοὺς δ' ὁμοιοπαθεῖς (=τοὺς ἀνθρώπους) θεοποιοῦντες, καί ἑορτάς αὐτοῖς ἐξ ἑορτῶν νομοθετοῦντες, καί ἁγίους Ὁθωνας, οὐκ οἶδ' ὅθεν, εἰς τήν ἀμώμητον Ἐκκλησίαν εἰσάγοντες... Ἐγὼ αὐτός χθές μὲν, ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀγομένης, ἐλευθέρως τό ἑμαυτοῦ ἔργον ἐν τῷ σχολείῳ ἐποίησα. Σήμερον δέ τῶν τοῦ Ὁθωνος γενεθλίων τελομένων, οὐ μόνον αὐτός διδάσκων νόμῳ κεκώλυμαι, ἀλλά καί τοῖς γεωργοῖς τοὺς ἑαυτῶν καρπούς θέρους ἀκμῇ ἀπείργηται συγκομίζεσθαι· οὕτω καί τό τῆς θρησκείας σεμνόν ἀνθρωπίνοις ὑπερβαλλόμενον ἔθεσι, καί κατά μικρόν παραχωννύμενον κιβδηλεύεται... Ἄ τ' ἐγένοντο ἐν τῷ ναῶ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱερουργίᾳ, καί ἄ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐκ μεσημβρίας ἐς τ' ἐπὶ τὰς ἀλεκτρονίων ὠδὰς! Εὐρήσεις γάρ σκοπῶν εἰς μὲν τόν ναόν οὐ Θεόν τόν τοῦ οὐρανοῦ καί γῆς ποιητὴν λατρευόμενον μᾶλλον, ἢ ἄνθρωπον ἑτερόδοξον παραδόξως ὑμνούμενον ἐν φωναῖς, οἷαις χρῶνται οἱ περὶ τόν Σουλτᾶνον τιαροφόροι πρός τὰς εὐφημίας ἐκείνου. Ἐν δέ τῇ ἀγορᾷ Βάκχους ὄλωσ Διονύσω λατρείαν

προσφέροντας, δαιμονιῶντας καί εὐχο-
μένους ἀλλήλοις φοράν τοιούτων βασι-
λικῶν ἑορτῶν αὐτοῖς γενέσθαι μᾶλλον ἢ
δεσποτικῶν τῶν ἐκ τῆς θρησκείας.
Συνεμίγημεν ἄρα τοῖς ἔθνεσι, καί ὁμοιώ-
θημεν αὐτοῖς ἅγια καί βέβηλα ἐν τῇ
αὐτῇ».

Γι' αὐτό καί κάπου - κάπου ὁ
Δούκας καταστρατηγοῦσε κρυφά τήν
ὑποχρεωτικήν ἀργία τῶν ἑορτῶν αὐ-
τῶν, καί μετά τήν τελετή παράγγελλε
στούς μαθητές του νά πᾶνε γιά μάθη-
μα στό σπίτι του «λαβόντας τά βιβλία
ἀφανῶς ὑπό μάλης· οὕτω γάρ ἂν τά
τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καί τά τῶν
Μουσῶν ταῖς Μούσαις ἀποδοῖμεν
ἀπταιστως».

Κοντά σ' αὐτά, ἂν προστέση
κανεῖς τίς γνῶμες τοῦ Δούκα γιά τήν
ἐλευθεροτυπία, γιά τή ζωή τῶν δημο-
σίων ἀνδρῶν, γιά τήν παιδεία, γιά τή
στιγνή δεσποτεία τῆς βαυαροκρατί-
ας, γιά τήν ἰδιοτέλεια καί σκληρότη-
τα τῆς ξένης διπλωματίας ἀέναντι
τῶν ἐλληνικῶν δικαίων, τότε θά ἐκτι-
μήση στό σύνολό του τόν φιλογενῆ
καί φωτισμένο αὐτόν δάσκαλο τοῦ
Γένους, τόν τόσο ἄγνωστο καί παρα-
γνωρισμένο στίς μέρες μας.

*

Ἀποτραβηγμένος σχεδόν ξεχα-
σμένος ὁ Δούκας στήν Αἴγινα, δέν
ἔπαψε νά συγγράφη, νά τυπῶνη, νά
διανέμη δωρεάν στό πανελλήνιο τά
ἔργα του καί νά διδάσκη δωρεάν
ἐπίσης, τούς νέους τοῦ νησιοῦ καί τῶν
ἄλλων τόπων, ὅσοι ἔρχονταν κοντά
του, μαγνητισμένοι ἀπό τή διδασκα-
λική του φήμη καί σοφία. ζῆ ἐκεῖ

σχεδόν μόνος, μέ μιά γριά ὑπηρετριά
του τή Μαρία. Ἐπ' τοῖς παλαιούς
του φίλους, ἄλλοι ἔχουν πεθάνει, κι
ἄλλοι ἔχουν μετοικήσει στήν Ἀθή-
να, στήν καινούργια πρωτεύουσα. Κι
ὁ καλύτερός του φίλος, ὁ Γρηγόριος
Κωνσταντᾶς, ὁ καλός του συνεργάτης
στήν περίθαλψη, ἀκόμα τῶν ὀρφα-
νῶν, τοῦ ἀγῶνα ἔχει ξαναγυρίσει στήν
πατρίδα του, στίς Μηλιές τοῦ Τουρ-
κοκρατούμενου Πηλίου, ὅπου κι αὐ-
τός δασκαλεύει στό σχολεῖό τῆς
γενέτειράς του. Μόνη παρηγοριά
τους εἶναι ἡ γραμματαλλαγή ἀραιή κι
αὐτή. Μέσα στίς ἐπιστολές τοῦ Δούκα
τά γράμματα πρὸς τόν Κωνσταντᾶ
εἶναι τά πιό συναισθηματικά, τά πιό
ἐγκάρδια. Οἱ δύο παλαίμαχοι διαφω-
τιστές ἀνταλλάσσουν τούς στοχα-
σμούς των, καί τούς γεροντικούς των
καημούς, χωρίς ποτέ νά τοῖς λείψη ἡ
στωϊκότητα, ἡ καρτερία κι ἡ εὐτραπε-
λία· γιατί ἦσαν πραγματικά σοφοί.
Κάποτε ὁ Κωνσταντᾶς κάλεσε τό
Δούκα στίς Μηλιές γιά νά περάσουν
ἐκεῖ μαζί τά στερνά τους καί μαζί νά
πεθάνουν. Ὁ Δούκας ὁμως ἀρνήθη-
κε, προβάλλοντας ἕνα συγκινητικό
καί πολυσήμαντο λόγο. Δέν ἤθελε,
αὐτός ὁ φιλελεύθερος καί μισότουρ-
κος ἀγωνιστής, νά πεθάνη καί νά τόν
καλύψη τουρκοκρατούμενο χῶμα. Τ'
ἀντίθετο μάλιστα. Προσκαλεῖ αὐτός
τόν Κωνσταντᾶ στήν ἐλεύθερη Ἑλ-
λάδα:

«Μόλις νῦν τά σά γράμμαθ' ἠδέως
ἐκομισάμην, ἐν οἷς κελεύεις με, καταλι-
πόντα τήν Αἴγινα, εἰσεῖν εἰς Μηλιέας
συμβιωσόμενόν τε καί συντεθνηζόμε-

νον· τοῦθ' ὅπερ κάμοι πολλάκις ἐγένετο δι' εὐχῆς· ἀλλ' οὐκ ἐκτός τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος τοῦτο παθεῖν ἐπεθύμησα πώποτε· ἀλλά καί ταύτης αὔθις προειλόμην μάλιστα τάς Ἀθήνας. Ὁ μὲν οὖν πόθος ἔλκων με διηνεκῶς πρὸς σέ, διακινάει σφοδρῶς ἐπιπίπτων τῇ καρδίᾳ αὐτῇ ἐγκαθήμενος καί προσεδρεύων... Ἄλογον γάρ ὡς ἀληθῶς ἐβδομηκοστῶ ἔτει ἠδιστα τό τῆς Ἑλλάδος ἐλεύθερον ἔδαφος προσιδόντα, νῦν ὀγδοηκοντούτην γεγενημένον, εἰς τὴν δεδουλωμένην αὔθις ἐπανελθεῖν... Εἰ οὖν ὑπομείνεις αὐτός ἐπανελθεῖν ὡς ἡμᾶς, ὡς ἀπὸ νυκτός ἐπαιών εἰς ἡμέραν, τὴν ἐλευθερίαν φημί, ὃ κάμοι ἐστὶν ἐφετόν καί σοι μάλιστα πρέπον, εὐθύς ὄψει μέ καί Πυλάδου πρὸς τόν ἐμόν Ὀρέστην ἐν ἀπάσαις ταῖς περιστάσεσιν ἐσόμενον προθυμότερον, καί Δάμωνος αὐτοῦ πρὸς τόν Πυθίαν πολλῶ εὐπειθέστερον».

Στὴ βιβλιοθήκη τῶν Μηλεῶν τοῦ Πηλίου, ταχτοποιώντας πρὶν ἀπὸ μερικά χρόνια τὰ λυτὰ ἔγγραφα τῆς, βρῆκα μερικά ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Δούκα στὸν Κωνσταντᾶ. Θὰ σᾶς διαβάσω μερικά ἀποσπάσματα, ὅπου διακρίνονται ζωντανά οἱ γεροντικές ἐθνικές προσδοκίες τοῦ Δούκα καί ταυτόχρονα ὁ εὐτράπελος χαρακτήρας πού τοῦ στάθηκε συνοδίτης ὡς τίς παρυφές τοῦ τάφου:

«Πορευόμενος χθές εἰς τό σχολεῖον, δὶς ἐγονάτισα ἀπ' ἐλαχίστου προσκόμματος, ἐξασθενησάντων τῶν μόνων βαστάζειν σῶμα γεγηρακός, τό ὅποιον ὄφειλε ἀπὸ πολλοῦ νά εἶναι πτώμα. Νομίζω δέ ὅτι καί σύ τά αὐτά πάσχεις μέ ἐμέ. Καί ἤκουσα ὅτι εὐρες φάρμακον, μέ

τό ὅποιον καταπλάττων ἐνδυναμώνεις τά ἰσχύα, ὥστε ὅταν ἔρχεται ὁ Χάρων, πολλάκις νά τόν ἀποπέμψης εὐπρεπῶς. Ἐάν λοιπόν ἡ φήμη αὐτῆ ἔχηται ἀληθείας, μετάδος καί εἰς ἐμέ ἐκ τοῦ καταπλάσματος, ἵνα ἐμβάψας κἀγὼ αὐτῶ στομῶσω τά κῶλα τά ἐμαυτοῦ, ὥστε νά μὴ σκονδάπτω καί ἀνατρέπωμαι. Διότι, μᾶς εἶναι ἀκόμη ἀγαπητή ἡ ζωὴ, μέχρις ἂν ἐπίδωμεν ἐν τῇ πατρίδι δύο τινά ἐτι γεγενημένα, σχολεῖον ἱερατικόν πρὸς κόσμον καί δόξαν τῆς Ἐκκλησίας καί τόν ζωοποιόν Σταυρόν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀνυψωμένον. Τά ὅποια ἐλπίζεται ὅτι δέν εἶναι μακράν. Τούτων τῶν δύο εἰς αὐτὴν τὴν ἡλικίαν οἱ δύο ἡμεῖς ἔχομεν ἀνάγκην διὰ νά ἀποθάνωμεν εὐτυχεῖς. Παραπονεῖσαι διὰ τό γῆρας· εἰς τό αὐτό κατήντησα καί ἐγὼ καίτοι νεώτερος ὢν.

Ἄλλ' ἐγὼ ὅταν πάσχω, ὃ, τι ἂν πάσχω, κτυπῶ τά γέλοια, κᾶν ἀνατραπῶ ἐν τῷ μέσῳ πολλῶν, κᾶν κακῶς προφέρω, κᾶν ἐμπερδεύω καί τό πιστεύω ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, κᾶν σιαλίζω τό γένειον. Καί οὕτω κατασταίνω τὴν ἀνάγκην ἡδονῆν. Ἡδονὴν μὲν ἐμοί, ἔλεος δέ τοῖς παροῦσι μοι καί φιλοῦσι· φθάνει μόνον νά μὴ ἔχω ἄλλως. Ἐγὼ ἀκόμη ψάλλω, ἀλλά μόνον τό Χερουβικόν· τά δ' ἄλλα παραχωρῶ εἰς τόν ὑψιστον Συναῖτην. Ἐξακόσιοι φυγάδες ἐλθόντες ἐκ Κρήτης ἐκ διαδοχῆς, κατοικοῦσιν ἐν ἐρειπίῳ φυλαττόμενοι ὑπὸ ἑκατόν καταράτων στρατιωτῶν. Ἐξ ὧν τινές καταβάντες ὀπισθεν τῆς οἰκίας μου, ἐβίασαν τὴν παραθυρίδα, καί ἔλαβον ἐκ τοῦ κιβωτίου μου δραχμάς, ὅσας εἶχον 230 ὄλας. Διὰ τοὺς ὁποίους ἔδωκα τὴν κατάρα μου πρῶτον, ἀλλ' ἔπειτα καί τὴν εὐχὴν μου, ὅτι ἄνω κάτω

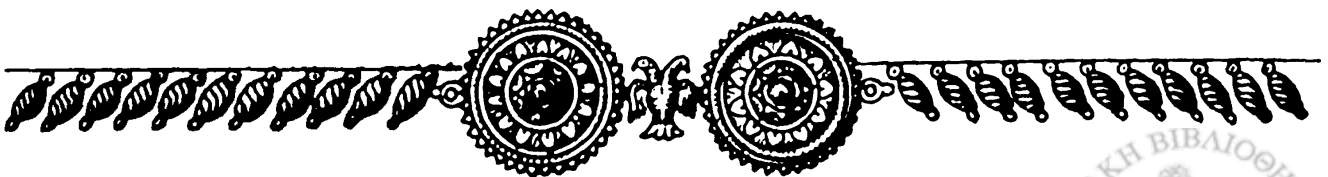

ποιήσαντες τό κιβώτιον καί τά κατάστι-
χά μου, ἄλλο τι δέν ἐπῆραν, καίτοι ἦσαν
τίνα καί ἀργυρᾶ σταυρίδια καί χουλάρια
καί ταμπακέρα. Ἐγώ δέ καί ἡ Μαρία
ἐρροχαλίζαμεν αἶθριοι ἐν τῇ αὐλῇ...»

Καί τώρα, κυρίες μου καί κύριοι,
«ὄρων τό τῆς κλεψύδρας τοῦ χρόνου
ὔδωρ ταῖς τελευταίαις αὐτοῦ ρανίσιν
ἀπολειβόμενον» - γιά νά χρησιμοποιο-
ῆσω κι ἐγώ μιᾶ ἀρχαιοελληνική
φράση ἀπ' αὐτές πού ἄρεσαν στό
σοφό γερο - Δούκα - «ἐλάχιστος ἐν
διδασκάλοις ἐξ ἐπαγγέλματος» κι
ἐγώ ὄντας, θά ἤθελα ἀπό τό βῆμα
τοῦτο νά πῶ. Στίς μέρες μας γίνεται,
εὐτυχῶς, πολὺς λόγος γιά παιδεία καί
ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Παρή-
γορο τό σημάδι, ἐνθαρρυντικοί οἱ
οἰωνοί. Γιατί λαός πού συζητάει καί
νοιιάζεται γιά τήν παιδεία του, καί μ'
ὄλες τίς ἐπιφυλάξεις, καί μ' ὄλες τίς
ἐπικροτήσεις καί μ' ὄλες τίς διχογνω-
μίες πού φυσικό εἶναι νά δημιουργοῦν
τέτοια πολυσήμαντα θέματα, δείχνει
πῶς ἔχει ἀπόφαση νά ζήσει, νά ξεπε-
ράση τόν ἑαυτό του καί νά καταξιώση
τήν παρουσία του μέσα στήν ἱστορία.
Γιά ὅσους εἶναι ὑπεύθυνοι στό ἱερό
αὐτό θέμα, ὁ Δούκας μπορεῖ νά σταθῇ
ἕνα ζωντανό παράδειγμα ἠθικῆς προ-
σωπικότητας, ὑπογραμμός ἀκεραιω-
μένου δασκάλου. Ἡ ἀφορμή ὡστόσο
τῆς μορφῆς τοῦ Νεοφύτου Δούκα
θέτει ὠμά μπροστά μας καί μιάν ἄλλη

ἀλήθεια. Μιά πραγματικότητα πού
ποτέ δέ τήν ἀντιμετώπισαν, ὅσοι σέ
διάφορες ἐποχές πρότειναν ἀλλαγές
ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων καί
προσθήκες μορφωτικῶν ἀγαθῶν. Εἶ-
ναι ἀνάγκη τῆς Ἑλληνόπουλα νά
ἔρθουν σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τίς πνευμα-
τικές φυσιογνωμίες τῆς Τουρκοκρα-
τίας καί τῶν μετεπαναστατικῶν χρό-
νων. Οἱ μορφές αὐτές, ἀγωνιστές τοῦ
πνεύματος, κι ἐκφραστές τοῦ νεοελ-
ληνικοῦ διαφωτισμοῦ, μέ τή ζωή τους

καί τό ἔργο τους θεμέλιωσαν τήν
καινούργια Ἑλλάδα. Εἶναι οἱ κοντι-
νοί μας πνευματικοί πρόγονοι, κι εἴτε
τό ξέρομε εἴτε τό ἀγνοοῦμε, πάνω
στά βάθρα πού ἐκεῖνοι θεμέλιωσαν
οἰκοδομοῦμε κι ἐμεῖς τήν ὑλική καί
πνευματική μας ζωή. Καί κοντά σ'
αὐτό, πέρα ἀπό τούς Παράλληλους
Βίους τοῦ Πλουτάρχου, ὁ ἔφηβος
Νεοέλληνας θά φρονηματιστῇ ἠθικά
καί ἐθνικά, ὅταν τοῦ γνωρίσουμε μ'
ἀντίστοιχους Παράλληλους βίους,
ἄντρες πού ἀγάπησαν μέ πάθος, πρίν
ἀπό λίγες δεκαετίες, τήν πατρίδα καί
τόν ἄνθρωπο, καί μέ τή δράση τους
στάθηκαν παλλόμενο καί ζωντανό
παράδειγμα ἀνθρωπιᾶς. Κί ἕνας τέτοι-
ος, ἀνάμεσα στούς πρώτους, στάθηκε
κι ὁ Νεόφυτος Δούκας, καύχημα τῶν
Πανελλήνων καί σέμνωμα τῆς εὐαν-
δρης Ἑπειρωτικῆς γῆς.

ΤΙ ΗΤΑΝ ΤΟ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΜΟΥ ΛΕΣΚΟΒΙΚΙ

Τοῦ ΒΑΣΙΛ. Γ. ΒΕΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

(Συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο)

Οἱ μπέηδες τοῦ Λεσκοβικιοῦ, παλαιότερον, εἶχον πολλά κτήματα - τσιφλίκια, κυρίως εἰς τήν « Ἐριβώλακα » Θεσσαλίαν, ὡς καί τήν Δυτικὴν Μακεδονίαν, ἐλέγετο δέ ὅτι κατὰ τήν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς καί εὐημερίας τῆς πόλεως, εἰσέρρεον εἰς αὐτήν, ἀπό εἰσοδήματα ἐκ τῶν τσιφλικίων, ὅχι ὀλιγώτερον τῶν ἑκατό χιλιάδων χρυσῶν τουρκικῶν λιρῶν λαμβανομένης δέ ὑπ' ὄψιν τῆς τότε ἀγοραστικῆς ἀξίας τοῦ νομίματος, τό ἐν λόγῳ ποσόν δύναται νά θεωρηθῆ σημαντικώτατον. Ὑποθέτομεν ὅτι πολλοὶ ἀπώτεροι πρόγονοι τῶν σημερινῶν μπέηδων, διὰ παρασχεθείσας πρὸς τήν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ὑπηρεσίας, εἶχον λάβει «προσωπικῶς ἐκεῖνοι» διὰ Σουλτανικοῦ Ἰραδέ-Διάταγμα-τόν τίτλο τοῦ Μπέη, ὡς καί ἐκχώρησιν εὐφόρων κτημάτων ἢ καί ὀλοκλήρων χωρίων, ὡς ἰδιοκτησιῶν των, εἰς Θεσσαλίαν καί Μακεδονίαν, διότι ἄλλως δέν ἐξηγοῦνται τά πολλά τσιφλίκια τῶν Λεσκοβικινῶν. Καί ὁ μὲν τίτλος ἦτο προσωπικός μὴ περιερχόμενος, κληρονομικῶ δικαίῳ εἰς τοὺς ἀπογόνους, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τήν γῆν, ἣτις περιήρχετο εἰς αὐτοὺς ὡς πραγματικὴ ἰδιοκτησία, Οἱ νεώτεροι ὅμως τιτλοῦχοι μπέηδες, οὐδεμίαν

σχέσιν ἔχουσι πρὸς τοιαύτας ἡρωϊκὰς πράξεις καί Σουλτανικοὺς ἰραδέδες διὰ παρασχεθείσας ἐξαιρετικὰς ὑπηρεσίας, ἀλλὰ, κατ' ἐπικρατήσαν ἔθιμον, τὰ βρέφη, μαζί μέ τό μικρόν των ὄνομα, ἐλάμβανον ὑπό τῶν οἰκείων των καί τῶν γυφτισσῶν ὑπηρετριῶν, τόν τίτλον τοῦ μπέη, ὅστις οὕτω, χωρὶς νά τοὺς ἀνήκει παρεδόθη ἀπό γενεᾶς εἰς γενεάν διαιωνισθεῖς. Διὰ τοῦτο ὅσοι εἰρωνεύοντο τοὺς τοιοῦτους μπέηδες ἔλεγον ὅτι ὀφείλουσι τόν τίτλον τοῦτον «εἰς τίς γύφτισσες».

Οἱ πλείστοι ὅμως τῶν μπέηδων κατώρθωσαν (..), σύν τῷ χρόνῳ νά κατασπαταλήσωσιν ὡς πραγματικοὶ ἄσωτοι υἱοὶ τήν κληρονομηθεῖσαν πατρικὴν οὐσίαν, πωλοῦντες τό ἐν μετὰ τό ἄλλο τά τσιφλίκια των. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἀνόητος γνώμη τῶν γονέων, ὅτι εἶναι ἐξευτελιστικόν, μπέηδες αὐτοί, νά ἐργάζωνται. Ὡσεὶ δέ νά μὴν ἦτο τοῦτο ἀρκετόν, κατήντησαν ἀγράμματοι καί κηφῆνες τά τέκνα των, διότι ἐθεώρουν ἀπάδον πρὸς τήν ἀξιοπρέπειαν τοῦ μπέη, πατρός καί υἱοῦ, νά παρατηρῆ καί τιμωρῆ τό μπεηόπουλο ἕνας πτωχὸς διδάσκαλος. Διὰ τοῦτο δέν ἐφοίτων εἰς τά Σχολεῖα, ἀλλ' εἰς τά Καφενεῖα, ἀπομείναντες οὕτω ἄνθρωποι ἀγράμματοι ξύλα ἀπελέκητα κατὰ τό χαρα-

κτηριστικόν καί λίαν ἐπιτυχές παλαιόν δίστιχον. Περί αὐτῶν οὐδεὶς λόγος, ἱκανοποιοῦντο μέ τόν τίτλον τοῦ μπέη τόν ὁποῖον τόν ἐκράτουν ζηλοτύπως, μέχρι θανάτου. Τοῦτο τοὺς ἱκανοποιεῖ ἀπολύτως καίτοι τό «μπεηλίκι των» δέν ἐγέμιζε τήν κοιλίαν, οὔτε καί τό ντουλάπι μέ ψωμί.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως τοῦ Λεσκοβικίου τρεῖς εἶχον τόν τίτλον τοῦ Πασᾶ. Ἡ Σουλτανική Τουρκία τόν βαθμόν αὐτόν τόν ἀπένευμεν ὄχι μόνον εἰς τοὺς στρατηγούς της, διότι ὁ βαθμός τοῦ στρατηγοῦ συνεπήγετο καί τόν τίτλο τοῦ Πασᾶ, ἀλλά καί εἰς πολίτας. Τόν ἐν λόγῳ τίτλον, τιμῆς ἔνεκεν, ἀπένευμε καί εἰς πολιτικά πρόσωπα, διά διαφόρους λόγους. Ἀπενέμετο προσωπικῶς, ἄνευ δικαιώματος μεταβιβάσεως, διά Σουλτανικοῦ Ἰραδέ.

Ἡ τοιαύτη τιμή συνεπήγετο, οὐχί εὐκαταφρόνητον ποσότητα χρυσῶν νομισμάτων, ὡς «μπαξίς» χορηγούμενα, ἐκ μέρους τοῦ τιμωμένου πρὸς τοὺς συνεργήσαντας εἰς τοῦτο, ἀνωτάτους Τούρκους μεγιστάνας τοῦ Σουλτανικοῦ Παλατιοῦ καί λειτουργούς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἀλλά δέον νά σημειωθῇ ἐπίσης, ὅτι εἰς τήν Σουλτανικήν Κων/πολιν ὑπῆρχαν πολλοί ἰσχύοντες Τουρκαλβανοὶ μεγιστάνες, οἵτινες συνετέλουν πολὺ εἰς τήν ἐπίτευξιν τοιοῦτων σκοπῶν, πάντοτε μέ τό ἀζημίωτον...

Ὡς ἐλέχθη, κατά τήν ἐποχὴν πού ἐξετάζομεν ἀρχᾶς τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ὑπῆρχον εἰς τό Λεσκοβίκιον, τρεῖς τιτλοῦχοι πασᾶδες, ὁ Βεχήπ πασᾶς, ὁ

Κιανῆ πασᾶς καί ὁ Ἄλῆ πασᾶς. Ἐκαστος τούτων ἦτο, ὡς πρὸς τόν χαρακτήρα, τελείως διάφορος τῶν ἄλλων. α) Ὁ Βεχήπ πασᾶς. Ἦτο πολὺ φιλόανθρωπος διανέμων καθεκᾶστην εἰς 300 περίπου πτωχοὺς, ἀνά ἓνα ἄρτον, χωρὶς νά λαμβάνη ὑπ' ὄψιν, ὅτι μέ τοιαύτην τακτικὴν, ἐκινδύνευον νά πωληθῶσιν ὅλα τὰ κτήματά του. Συνεπῶς ὁ θάνατός του ἐθεωρήθη παρά τῆς Κοινωνίας τοῦ Λεσκοβικίου, ὡς πραγματικὴ εὐεργεσία διὰ τήν οἰκογένειάν του, διότι ἄλλως θά ἐπτώχευον. Ἡ σύζυγος τοῦ Βεχήπ πασᾶ ἦτο λίαν σώφρων καί δραστηρία. Εἶχε τρεῖς υἱούς, τοὺς ὁποίους, κατά σειρὰν ἡλικίας, ἤρχισε νά τοὺς νυμφεύη. Λέγομεν δέ «νά τοὺς νυμφεύη», διότι ἡ ἀπόφασις περὶ τοῦ γάμου, ὡς καί ἡ ἐκλογή νύφης, ἐναπέκειτο εἰς ἐκείνην καί μόνον. Ἐν ἀντιθέσει ὅμως πρὸς τήν γνωστὴν παροιμίαν «ἀπό τόν τόπο σου, ἄς εἶναι καί παληοτσάρουχο» ἐνύμφευσε τοὺς δύο πρῶτους υἱούς της, ἤμην τότε εἰς τό Λεσκοβίκι, μέ νύφες ἐκτός τοῦ Λεσκοβικίου καταγόμενες. Ὅταν καί ἡ δευτέρα ἐπιλεγείσα ὑπ' αὐτῆς νύμφη διὰ τόν δεύτερον υἱόν της κατήγετο ἀπὸ ἄλλην περιοχὴν, μία φίλη της, ἐνδιαφερομένη πιθανόν διὰ θυγατέρα, ἢ συγγενῆ της κόρην, τήν ἠρώτησε, μέ κάποιο παράπονον.

— Ἐ Χανούμ ἐφένδη. Δέν ἔχομεν εἰς τό Λεσκοβίκι καλὰ κορίτσια καί γι' αὐτό δέν πήρατε νύφη ἀπ' ἐδῶ; Τότε ἐκείνη τῆς ἀπάντησεν:

— Ὅχι μόνον ἔχομεν καί ἐδῶ καλὰ κορίτσια, ἀλλά ὑπάρχουν καί καλύτερα ἀπὸ τίς νύφες πού διάλεξα.

— Τότε, διατί καί τές δύο νύφες σας τές διαλέξατε ἀπό ξένον τόπο:

— Νά σου πῶ. Τά ἀνδρόγυνα, ὅσον ἀγαπημένα καί ἐάν εἶναι, κάποτε θά πούν μεταξύ των ἕνα πικρόν λόγον καί θά δυσαραεστηθοῦν. Ἐάν ἡ νύφη μου ἦτο ἀπό τό Λεσκοβίκι, θά ἔρριχνεν ἀμέσως ἐπάνω της τόν φερετζέν της, καί καθώς θά ἦτο ἀκόμη θυμωμένη θά ἐπήγαινε εἰς τήν μάνναν της καί θά τῆς ἔκαμνε τά παράπονά της. Ἡ μάννα σάν μάννα, θά πονοῦσε πολύ τό παιδί της καί ὅπωςδήποτε θά τό ἐδικαιολογοῦσε. Τότε τό μικρό θά ἐγίνετο μεγάλο. Ἐνῶ τώρα, πού εἶναι μακρῶ οἱ δικοί της, στό θυμόν της ἐπάνω, τό πολύ πού ἔχει νά κάμη εἶναι νά γράψη τῆς μάννας ἕνα γράμμα. Ἐπειδή ὅμως «ἡ Πόστα» (= τό Ταχυδρομεῖον) φεύγει μόνον δύο φορές τήν ἐβδομάδα, ἕως τήν ἡμέραν πού θά ρίξη τό γράμμα διά νά φύγη, τό ἀνδρόγυνο θά ἀγαπήσῃ μεταξύ του, θά σχίσῃ τό γράμμα· ὁπότε, μεταξύ τῶν δύο οἰκογενειῶν, δέν θά ὑπάρξῃ ἀπολύτως καμμιά στενοχώρια οὔτε, φυσικά, καί μεταξύ τοῦ ἀνδρογύνου.

Ἡ παραπονεθεῖσα δέν ἀπήντησε, παραδεχθεῖσα, διά τῆς τοιαύτης σιωπῆς της, τήν ὀρθότητα τῶν σκέψεων τῆς Χανούμ.

Ποῖος, ἄλλως τε, δύναται νά ἀρνηθῇ τήν ἐνυπάρχουσαν πράγματι σοφίαν εἰς τήν τοιαύτην ἀποψιν ἐκείνης τῆς ἐξαιρετικῆς γυναίκα; Τό γεγονός δέ, ὅτι ἡ μήτηρ - Χανούμ ἐπέλεξε τάς συζύγους τῶν τέκνων της, λίαν ὠρίμων τήν ἡλικίαν, ἐπιβεβαιοῖ ὅ,τι ἐπανειλημένως μέχρι τοῦδε ὑπεστη-

ρίχθη παρά τοῦ γράφοντος, ὅτι ἡ γυναίκα εἰς τήν Τουρκικήν οἰκογένειαν, ὄχι μόνον δέν ὑπακούει πειθηνίως εἰς τοῦ ἀνδρός τάς διαταγάς καί θελήσεις, ἀλλ' ὅλως ἀντιθέτως, εἶναι ὁ ἀπόλυτος ἄρχων τοῦ σπιτιοῦ, διατάσσουσα αὐτή καί μόνη τά τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως. Ἐάν δέ εἰς κάτι ἐρωτηθῇ παρά τινος, ὁ οἰκδεσπότης, παραπέμπει τόν ἐσφαλμένως ἀπευθυνθέντα πρός αὐτόν, «εἰς τήν Χανούμ ἐφένδη» διότι, θά προσθέσῃ, «ἐγώ δέν ἔχω ἀνάμιξιν εἰς τά ζητήματα τοῦ σπιτιοῦ». Παρά τοῦ ἰδίου, πολλάκις ἐπίσης ὑπεστηρίχθη, ὅτι, διά τά τέκνα, ἀσχέτως φύλου καί ἡλικίας ἢ θέλησις τῆς «βαλιδέ» (= μητέρας) ἀποτελεῖ διαταγήν, ὅ,τι δήποτε καί ἐάν ἀφορᾷ, καί εἰς αὐτήν ἀκόμη τήν ἐκλογήν τοῦ συντρόφου τοῦ βίου των καί μάλιστα ὅταν ἡ βαλιδέ ἦτο τοιαύτης ἀξίας καί δυναμικότητος, ὡς ἐν προκειμένῳ.

β) Κιανῆ πασᾶς. Καίτοι, «ὁ ἀποθανόν δειδικαίωται» διά νά εἴμεθα ὅμως ἀπολύτως ἀντικειμενικοί, ὑποχρεούμεθα νά γράψωμεν, ὅτι ἡ ἐν γένει συμπεριφορά του, οὐδόλως ἤρμοζεν εἰς πασᾶν. Ἦτο διαρκῶς δύσθυμος, ἀμίλητος καί οὐδέποτε ἐγάλα τό πρόσωπόν του. Εἰς τήν ἀγοράν, ἐάν ἐ.π. ἐπρόκειτο νά ἀγοράσῃ σταφύλια θά ἔτρωγε πρῶτον μίαν ὀκάν διά δοκιμήν. Καί ἐάν ἦτο τῆς ἀρεσκείας του, ἠγόραζεν· ἐάν ὅμως ὄχι προχωροῦσεν εἰς ἄλλον πωλητήν, τοῦ ὁποίου τά σταφύλια φυσικά ἔδοκίμαζεν εἰς τήν αὐτήν ποσότητα, δεδομένου ὅτι τό στομάχι του, ἠδύνατο νά χωρέσῃ

περισσότερας τῶν δύο τοιούτων δοκιμῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ δοκιμή ἦτο δωρεάν, καθὼς ἄλλως τε διακηρύσσεται καὶ ὑπὸ τῶν πωλητῶν τῆς Λαϊκῆς Ἀγορᾶς. Οἱ ὑπαίθριοι πωληταί, χριστιανοί κυρίως, καίτοι δυσφοροῦντες, «διὰ τὰς τοιαύτας δοκιμὰς (!..) τοῦ πασᾶ δέν ἠδύναντο νά διαμαρτυρηθῶσι, διότι, αὐτός μὲν ἦτο πασᾶς, ἐνῶ ἐκεῖνοι γκιαούρηδες!... Πάντως ὅμως τὰ πρὸς δοκιμὴν καταβροχιζόμενα ὑπὸ τοῦ πασᾶ, τὰ κατεχώρουν εἰς τὰ ... ἀνύπαρκτα κατάστιχά των, καὶ τελικῶς τὰ μετέφεραν εἰς τὴν μερίδα «κέρδη καὶ ζημίαι». Ἡ τοιαύτη τακτικὴ τοῦ Κιανῆ πασᾶ, ἦτο ἀπὸ πολλοῦ γνωστὴ εἰς τοὺς πωλητάς, καὶ ὅταν τὸν ἔβλεπαν κατευθυνόμενον πρὸς αὐτούς, ἐγνώριζον ἐκ τῶν προτέρων ποία τύχη τοὺς ἐπερίμενεν. Ἀλλὰ τί ἦτο δυνατόν νά εἰπωσι; Τίποτε διότι, εἰς παρομοίας περιπτώσεις, ἡ σιωπὴ εἶναι ἀπείρως προτιμότερα. Ἄλλως τε καὶ ὁ Σααδῆ, ὁ σοφὸς Πέρσης ποιητῆς τοῦ 13ου αἰῶνος, μᾶς λέγει:

«Ὅταν καταλαβαίνεις ὅτι δέν εἶναι καλόν νά ἀπαντήσης εἰς κάτι, μὴν ἀπαντᾶς».

Ὁ Κιανῆ πασᾶς, κατὰ τὰ τελευταῖα πρό τοῦ 1913 ἔτη, εἶχεν ἀποπερατώσει τὴν κατασκευὴν, ἐντὸς τῆς αὐτῆς αὐλῆς, ὅπου τὸ μέγαρόν του, δευτέρου τοιούτου, μικροτέρου μὲν τοῦ προηγουμένου, ἀλλὰ πραγματικοῦ κομψοτεχνήματος. Τὸ ἐχρησιμοποίει ὡς ἀνδρωνίτην (= σελαμλίκι), τοῦ εἶχε δέ στοιχίσει ὀκτώ χιλιάδας χρυσᾶς λίρας, εἰς ἐποχὴν μάλιστα

καθ' ἣν τὸ ἡμερομίσθιον τοῦ καλοῦ τεχνίτου, μόλις ἔφθανε τὰ δύο γρόσια, τὰ δέ ὑλικά εὐθηνότατα. Ἡ ἐπίπλωσις του ἦτο ἐπίσης πολυτελεστάτη. Εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ μέγαρον ἐφιλοξενήθη κατὰ τὴν περιοδείαν του, ἀνά τὴν ἐνιαίαν τῷ 1913, Ἡπειρον, ὁ τότε διάδοχος καὶ κατόπιν βασιλεύσας ὡς Γεώργιος ὁ Β΄.

γ) Ἀλῆ πασᾶς. Μεγαλοπρεπῆς, ἄρχοντας εἰς ἐμφάνισιν καὶ πραγματικὸς Γεροστάθης εἰς πολυμαθειαν, ὡς καὶ τρόπον τῆς διδασκαλίας του. Μόλις ἐτελείωνον τὰ σπίτια τῆς πόλεως, εἶχεν ὠραιότατον λαχανόκηπον, κείμενον παρά τὴν ἀμαξιτὴν ὁδὸν Λεσκοβικίου-Ἰωαννίνων, τὴν περιποίησιν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀναθέσει εἰς πεπειραμένον κηπουρόν. Ὡς ἐκ τούτου ὁ κῆπος ἐκεῖνος ἦτο πάντοτε καλῶς καλλιεργημένος, δεδομένου ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ τεχνῖται, καὶ γενικώτερον οἱ μισθωτοί, ἠργάζοντο, μὲ ἀφοσίωσιν καὶ ὄχι ὡς σήμερον, ὅποτε πληρώνονται διὰ νά μὴν ἐργάζωνται. Ἐκτός τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐπλήρωνεν ἱκανοποιητικὰ τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὰ κτήματά του, διὰ τὸν περί οὐ ὁ λόγος κῆπον, ὑπῆρχε καὶ πρόσθετος αἰτία νά ἐργάζεται ὁ κηπορὸς του, μὲ ἔτι μεγαλυτέραν τοῦ συνήθους ἀφοσίωσιν, διότι ἅπαξ ἢ δὶς τῆς ἡμέρας ὁ Ἀλῆ πασᾶς, τὸν ἐπεσκέπτετο, γεγονός τὸ ὁποῖον ἠνάγκαζεν ἐκεῖνον νά καταβάλλῃ μείζονας προσπάθειας διὰ τὴν καλλιέργειαν καὶ περιποίησιν του. Ζήτημα ἐλλείψεως ὕδατος δέν

ύφιστατο διά τό Λεσκοβίκι καί μάλι-
στα διά τόν κήπον ἐκεῖνον, διότι εἶχε,
τρία περίπου μέτρα ἀπ' αὐτοῦ ἀπέ-
χουσαν βρύσην, διαρκῶς ρέουσαν
καθ' ὅλον τό 24ωρον.

Ἐχαρακτήρισα προηγουμένως
τόν μέγαλον αὐτόν φίλον μου, τόν
Ἄλῃ πασᾶν, ὡς Γεροστάθην εἰς
μάθησιν, ἀλλ' ἦτο τοιοῦτος καί εἰς
τήν μέθοδον τῆς μεταδόσεως τῶν
γνώσεών του. Διεπίστωσα τοῦτο ἐξι-
δίας μου ἀντιλήψεως, διότι, προσθέ-
τω, ὅτι ὁ καλός καί περίφημος ἐκεῖνος
πασᾶς, ἦτο ὁ μέγαλος καί πολύτιμος
φίλος τοῦ γράφοντος. Διότι ὅταν
ἐξήρχετο εἰς περίπατον καί μέ συνε-
λάμβανε τό βλέμμα του κᾶπου ἐκεῖ
πλησίον, μέ ἐφώναζε κοντά του διά νά
τόν συνοδεύσω. Ἡ συντροφιά του μ'
εὐχαριστοῦσεν ὑπερβολικά, κυριολε-
κτικῶς μ' ἐμάγευεν, ὄχι διά τό γλυκύ
τέρμα της, ἀλλά: πρῶτον μέν, διότι
μοῦ ἔλεγε μέ προθυμίαν καί καλωσύ-
νην πολύ ὠφέλιμα καί χρήσιμα πρά-
γματα, μέ τά ὅποια ἐπλούτιζα τάς
πολύ περιωρισμένας τότε γνώσεις
μου, καί δεύτερον, διότι κατανοοῦσα,
ἔστω καί τόσον μικρός πού ἦμην, τήν
στοργήν καί ἀγάπην τήν ὁποίαν
ἔτρεφε πρός τόν «μικρόν φίλον του».
Ὅσον μικρός τήν ἡλικίαν καί ἐάν
εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ἔμφυτος εἶναι ἡ
ὑπερηφάνειά του, συναναστρεφόμε-
νος μέ τοιαύτης ἀξίας ἄτομα. Ἐννοεῖ-
ται δέ ὅτι ἡ διδασκαλία του, διά πολλά
καί ποικίλα, μ' εὐχαριστοῦσε, κυριο-
λεκτικῶς μέ ἕτερπε. Φαντάζομαι ὅτι
καί ἐκεῖνος ηὐχαριστεῖτο μέ τήν
συντροφίαν μου, πιθανόν διά τήν

προσοχήν μου εἰς τά λεγόμενά του, -
πρᾶγμα τό ὅποιον τοῦ ἔδιδε τήν
ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ διδασκαλία του δέν
ἐγίνετο ἐπί ματαίῳ. Μοῦ ἐπεδείκνυε
τά διάφορα λαχανικά τοῦ κήπου του,
ὡς καί τήν ὠφελιμότητα αὐτῶν.
Ὅταν δέ ἐτελείωνε καί ἐπρόκειτο νά
ἐπιστρέψῃ ἀφοῦ ἔδιδε τάς τελευταίας
ὁδηγίας εἰς τόν κηπουρόν, τότε μέ
πατρικήν αὐτόχρημα στοργήν, μοῦ
ἔλεγε:

— «Τώρα, Βασίλη, πᾶμε»

Ἐννοεῖται ὅτι καί καθ' ὁδόν
ἐξακολουθοῦσε τήν διδασκαλίαν, χω-
ρίς νά κουράζῃ, ἀλλά μόνον νά
εὐχαριστῇ μέ τόν ὠραῖον τρόπον, μέ
τόν ὅποιον, μόνον ἐκεῖνος, ἐγνώριζε
νά ὀμιλῇ. Μόλις εἰσερχόμεθα εἰς τήν
πόλιν, ἀριστερά μας εὐρίσκετο ὁ
στρατῶν τῆς ἐφίππου χωροφυλακῆς
ἐν συνεχείᾳ δέ ὁ τοιοῦτος τῶν πεζῶν
χωροφυλάκων, τῶν ζαπτιέδων, μέ τό
ἀπαραίτητον εἰς τό βάθος τῆς ἐσωτε-
ρικῆς αὐλῆς κρατητήριον, εἰς τά δύο
σιδηρόφρακτα παράθυρα τῆς θύρας
τοῦ ὁποίου συνωστίζοντο ὅσοι κρα-
τούμενοι ἠδύναντο νά βλέπωσιν.
Ἦτο θλιβερά πράγματι ἡ σκηνή
ἐκείνη διότι ἐσκέπτετο ὁ θεατής των,
ὁ καθείς ἐξ ἐκείνων ἀπέκρυπτεν εἰς
τήν ψυχὴν του, ἐν ἧ καί περισσότερα
δράματα... Παραπλεύρως ὑψοῦτο τό
μεγαλοπρεπές Διοικητήριον, ἐντός
τοῦ ὁποίου ἐστεγάζοντο ἅπασαι αἱ
Πολιτικάί καί Στρατιωτικάί Ἀρχαί.
Πρό τοῦ Μεγάρου, τῶν Πολιτικῶν
Ἀρχῶν ἦτο ἡ Κεντρική Πλατεῖα, εἰς
τήν ὁποίαν, κατά τάς Ἐθνικάς ἐορ-
τάς, — εἰς τήν Σουλτανικήν Τουρκίαν

ώς τοιαῦται, ἔθεωροῦντο, αἱ ἐπέτειοι τῆς γεννήσεως καί τῆς εἰς τόν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ ἑκάστοτε ἐνδόξου Παδισάχ, ὡς καί τῶν γενεθλίων τοῦ Μεγάλου Προφήτου, — ἀνηγείροντο ἀψίδες, φωταγωγούμεναι μέ φανούς ἐντός τῶν ὁποίων ἠνάπτοντο στεατοκηρία κοινῶς σπαρματσέτα, ἐνῶ ἔμπροσθεν τῶν διαμερισμάτων τῶν Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν, ὑπῆρχεν ὠραιότατος ἀνθόκηπος, εἰς τό μέσον τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε κομψόν ξύλινον περίπτερον, ἐντός τοῦ ὁποίου ἀνεπαύετο πολλάκις ὁ Στρατιωτικός Διοικητής.

Εἰς τήν Κεντρικήν Πλατεῖαν, ἀπό τήν ὁποίαν διηρχόμεθα μέ τόν ἐξαιρετικόν ἐκεῖνον Ἀλῆ πασᾶν, ὑπῆρχον τρία Χάνια, μέ μεγάλους σταύλους, διά τά ἄλογα τῶν ἀμαξῶν, ὡς καί τά ὑποζύγια τῶν χωρικῶν, ἕκαστον δέ ἐξ αὐτῶν εἶχεν ἐστιατόριον, κατάλληλον διά τούς ... ἀραμπατζῆδες καθώς καί δωμάτια ὕπνου, ἐπίσης κατάλληλα διά ... παρομοίας ὑφῆς πελάτας. Ἐκαστον δέ τῶν δύο τούτων, εἶχε καφενεῖον καί εἰς κάποια γωνίαν κουρεῖον. Εἰς ἓν τῶν Καφενεῖων τούτων τοῦ ὁμογενοῦς Τζέτη, κατελήγομεν, μετά τόν περίπατον, ὅπου ὁ ἀγαπητός μου «Γεροστάθης» παρήγγειλε τόν καφέν του, χωρίς ὅμως νά λησμονῆ ἑκάστοτε καί «ἓνα λουκούμι γιά τό παιδί..!» Πιθανόν νά ὑποτεθῆ ὅτι ἡ παραγγελία «..γιά τό παιδί» μέ ἐνθουσίαζε. Βεβαιῶ ὅμως, ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ὅτι, ὅταν, πρό τοῦ περιπάτου τόν ἔβλεπα, ἐκρυπτόμην διά νά ἀποφύγω αὐτόν ἀκριβῶς τόν ἐπίλο-

γον, δηλ. ἐκεῖνο τό κέρασμα, διότι τό θεωροῦσα ἐντροπήν. Ἄλλ' ὅμως δέν θά ἦτο εὐγενικόν ἐκ μέρους μου, οὔτε βέβαια καί ἀποτελεσματικόν, νά μή τό δεχθῶ. Ἐπίσης φθάνοντες πρό τοῦ Καφενεῖου δέν ἦτο δυνατόν νά φύγω ἀπό κοντά του, διότι θά ἀπετέλει τοῦτο ἀπρέπειαν καί ἀγνωμοσύνην πρός τόν καλόν ἐκεῖνον Γεροστάθην μου!

Ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος μέγας καί τόσον πολῦτιμος φίλος μου, μένει πάντοτε ριζωμένος εἰς τά βάθη τῆς ψυχῆς μου, τώρα δέ πού γράφω δι' αὐτόν τόν ἐνθυμοῦμαι ὡσάν νά τόν εἶδα μόλις χθές, μέ την ὀμβρέλλαν τοῦ ἡλίου, λευκήν ἐξωτερικῶς καί πρυσίνην ἐσωτερικῶς. Πολλάκις μέ εὐγνώμονα συγκίνησιν, τόν φέρω εἰς τήν σκέψιν μου. Διέμεινεν εἰς τό ἀπέραντον μέγαρόν του μέ τόν ἀδελφόν του Κεμάλ Βέην, ὅστις ἐθρυλεῖτο, ὡς κλεπτοσυνεργάτης.. εἶχε δέ 2-3 χιλιάδας πρόβατα.

Ἄς μή καταδικάζω ὅμως μέ ἐλαφράν καρδίαν τούς συνεργαζομένους μέ τούς βασιλεῖς τῶν ὁρέων, διότι πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν συνεπείᾳ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως δημοσίας τάξεως, ἦσαν ὑποχρεωμένοι νά ἐφοδιάζωσι τούς ληστές μέ τά χρειώδη εἰς αὐτούς, εἰδ' ἄλλως ἦτο ἀδύνατον νά κυκλοφορῶσιν ἐλευθέρως εἰς τό ὑπαιθρον, εἴτε ὡς ἀγωγιᾶται, εἴτε ὡς κτηνοτρόφοι, κινδυνεύοντες ἀπό στιγμῆς εἰς στιγμήν «νά ἐμπέσωσιν εἰς ληστές» μέ τās θλιβεράς τούτου συνεπείας. Ὡς ἐκ τούτου δέν δυνάμεθα παρά νά δικαιολογήσωμεν καί συγχωρήσωμεν

καί τόν Κεμάλ Βέην.

Κατά τινα ἐπίσκεψιν μέ τόν πατέρα εἰς τό σπίτι του, ἢ μᾶλλον εἰς τήν αὐλήν ἦτο δέ ἡ ὥρα καθ' ἣν εὐρίσκοντο εἰς αὐτήν τά πρόβατα, ἀγκάλια καί φιλοῦσα μέ πολλήν ἀγάπην τά κάτασπρα καί ζωηρά ἀρνάκια. Τότε ὁ καλός Κεμάλ Βέης μ' ἐρωτᾷ:

— Τά ἀγαπᾷς τ' ἀρνάκια;

— Ναί, πολύ!

— Τό θέλεις γιά δικό σου, αὐτό πού κρατᾷς τώρα;

Δέν ἠθέλησα ἀπό κάποιαν συστολήν, νά ἐξωτερικεύσω τήν ζωηράν πρὸς τοῦτο ἐπιθυμίαν μου, τό βλέμμα μου ὅμως ἐξέφραζε τόν πόθον μου εὐγλωττότερον.

— Καταλαβαίνω, προσέθεσεν ὁ καλός Κεμάλ Βέης, διότι τό βλέμμα σου σέ πρόδωσε. Πάρ' το, εἶναι δικό σου. Θά τό ἀφήσης ὅμως ἐδῶ, γιά νά πιῇ τό γάλα τῆς μάννας του καί ὅταν μεγαλώσῃ τό πέρνεις».

Ἐπῆρξε, κατά τήν στιγμήν ἐκείνην, τόσον μεγάλη ἡ χαρά μου, ὥστε δέν εἶπα κἄν «τό εὐχαριστῶ» μέ τά χεῖλη μου, ἀλλά μόνον μέ τά μάτια ἐξέφρασα τήν εὐχαρίστησιν καί εὐγλωμοσύνην μου πρὸς τόν ὑποχρεωτικόν καί καλόν ἐκείνον δωρητήν. Ἐπίλογος τῆς δωρεᾶς ἐκείνης ὑπῆρξεν, ὅταν ἤμουν πλέον εἰς τήν Πόλιν, ἔμβασμα ἐνός χρυσοῦ ναπολεονίου, ὅσον δηλ. ἐπωλήθη μετά δύο - τρία χρόνια τό πρῶν ἀρνάκι, καί τότε κριάρι!...

Τό μέγαρον τοῦ Ἀλῆ πασᾶ περιεβάλλετο ἀπό ὑψηλόν τοῖχον, ὕψους 4-5 μέτρων, καθῶς καί τά τῶν δύο

ἄλλων πασάδων, ὡς καί τῶν τότε ἢ πάλαι πότε πλουσίων βέηδων. Ἐνεκα τῆς ἐνδημούσης ἐκεῖ ληστείας οἱ πασᾶδες καί οἱ πλούσιοι βέηδες, συνετήρουν εἰς τά σπίτια των ἐνόπλους σωματοφύλακας, εἰς ἡ δύο τῶν ὁποίων ἐνίστε, ἐσυνώδευον «τόν ἀφέντην» καί ἐντός τῆς πόλεως ἀκόμη, πολύ περισσότερο ὅταν ἔκαμνον περίπατον κί ἔξω τῆς αὐλῆς. Αὐτούς τοὺς ὀνομάζομεν «τά παλληκάρια τοῦ τάδε πασᾶ ἢ μπέη». Δέν ὑπάρχει βέβαια λόγος νά προσθέσωμεν, ὅτι τά παλληκάρια ἦσαν Τουρκαλβανοί.

Ἡ δυάς τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ἄπαξ τοῦ ἔτους, δέν ἐνθυμοῦμαι ὅμως μέ τήν εὐκαιρία τίνος ἐκάστοτε γεγονότος ἡ ἑορτῆς, μᾶς ἔστελλεν ὑπέρ πλήρες δεῖπνον, μέ ποικιλίαν φαγητῶν, ὀρεκτικῶν καί φρούτων. Τό ἔφερον 8-10 ὑπηρέται, ἐντός χαλκίνων κασσιτερωμένων πινακίων, κεκαλυμμένων μέ τά χάλκινα ἐπίσης καλύμματα.

Σημειωτέον ὅτι ἡ πίττα ἦτο ἀπαραίτητος, καθῶς καί τό εὐγενέστατον πλάφι, μέ τό ἀγνόν βούτυρον.

Ἐκαστος τῶν μεταφορέων ἐλάμβανε φυσικά καί τό σχετικόν «μπαξίς». Ἐννοεῖται ὅτι τό δεῖπνον ἐκεῖνο, δέν ἦτο ἐν τῇ πραγματικότητι, ἐν δεῖπνον δι' Ἑλληνικὴν οἰκογένειαν, ἀλλά περισσότερα τοῦ ἐνός τοιαῦτα, μέ τόσῃν ποικιλίαν καί ἀφθονίαν φαγητῶν. Φυσικά διά τήν τουρκικὴν φιλίαν λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς πολυφαγίας τῶν πιστῶν τοῦ Προφήτου, θά ἦτο πράγματι δι' ἕν μόνον δεῖπνον, διότι, ὡς ἐκ τῆς λαιμαργίας των, θά ἐκινδύνευον νά καταβροχθι-

σθῶσιν ὑπό τῶν συνδαιτυμόνων καί
αὐτά ἀκόμη τὰ χάλκινα.... πιάτα.

Ἡ ὑπαρξίς τοιούτων ἐνόπλων
σωματοφυλάκων, οὐδόλως ἔθιγε τήν
ἀξιοπρέπειαν τοῦ Ὑψηλοῦ Ντοβλε-
τίου τοῦ κραταιοῦ Σουλτάνου, τό
ὅποιον δέν εἶχε τήν αὐταπάτην ὡς
πρός τήν ἀνύπαρκτον ἰκανότητά του
ὅπως ἐξασφαλίζῃ τήν ἀσφάλειαν τῶν
ὑπηκόων του, θεωρῶν ἴσως τήν λη-
στείαν ὡς κᾶτι τό φυσιολογικόν καί
ἀπαραίτητον ... φαινόμενον. Ἐπί
πλέον μάλιστα, τοιαύτη κατάστασις
ὑπάρξεως δηλ. τῶν ἐνόπλων σωματο-
φυλάκων τῶν Ἀλβανῶν πασάδων καί
Βέηδων, δέν ὑπῆρχε μόνον εἰς τό
Λεσκοβίκι, ἀλλά εἰς ὀλόκληρον τήν
Ἡπειρον καί Ἀλβανίαν, αἵτινες
τότε (1905-6) ἀπετέλουν Ἐπαρχίας
τῆς ἀχανοῦς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρα-
τορίας.

Μία οἰκογένεια, ἢ μᾶλλον συγ-
κρότημα συγγενῶν οἰκογενειῶν, ἔφε-
ρε τό ἐπώνυμον «Ρούση», ἐνῶ οἱ
Μουσουλμάνοι μετά τόν Μουσταφᾶ
Κεμάλ ἐφορτώθησαν τὰ ἐπώνυμα.
Πιθανόν τοῦτο ἀπέμεινεν εἰς αὐτάς
ἀπό τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐκμουσουλμανι-
σμοῦ τῶν προγόνων των. Ὑπῆρχαν
ἐπίσης καί ἄλλοι δύο - τρεῖς ὄμιλοι
οἰκογενειῶν, μουσουλμανικῶν οἰκο-
γενειῶν τοῦ Λεσκοβικίου, μέ χριστια-
νικά ἐπώνυμα, τὰ ὅποια εἶναι φυσι-
κόν, μετά παρέλευσιν ἐξήκοντα ὀκτώ
ὀλοκλήρων ἐτῶν, νά διαφεύγωσι τῆς
μνήμης μου. Ἄς μή λησμονεῖται ὅτι
πρό τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Κεμάλ
οἱ Μουσουλμάνοι τῆ Τουρκίας δέν
εἶχον ἐπώνυμα, ἀλλά ἔγραφον ὡς

μοναδικόν διακριτικόν τό ὄνομα τοῦ
πατρός, εἰς σπανίας δέ περιπτώσεις
ἐσημειοῦτο καί τό ὄνομα τῆς γενετεί-
ας των.

Τό συγκρότημα τοῦ συνοικισμοῦ
τῶν Ρουσαίων, δέκα - δώδεκα οἰκογε-
νειῶν, περιεβάλλετο ὑπό λιθοκτίστου
τείχους, ὕψους τεσσάρων περίπου
μέτρων. Ἀνεγνώριζον ὡς ἀρχηγόν
των, ὡς πατριάρχην των, ὑπό τήν
Βιβλικήν ἐννοίαν ἀρχηγοῦ πατριᾶς,
τόν Χαϊδάρ μπέη Ρούσην, ὅστις,
μόλις ἐλευθέρωθη ἡ ἐνιαία Ἡπειρος
τό 1913, ἐφόρεσεν ἀμέσως καπέλλο,
διακηρύσσων ὅτι «τώρα πού ἦλθεν ἡ
Ἑλλάς δέν φεύγει πλέον καί ὅλοι
μαζί θά ζῶμεν ὡς Ἕλληνες πολῖται».
Ἐννοεῖται ὅτι ταῦτα ἐλέγοντο, διότι
ἀκόμη πρὸς τὰ ἐκεῖ ἔγειρε, προσωρι-
νῶς, μόνον, δυστυχῶς, ἡ πλάστιγγα,
ἐνῶ ἀργότερον θά ἠκολούθησεν ὁ
πανοῦργος Ἀρβανίτης τήν παροιμί-
αν:

«Γι' αὐτό μέ λένε Ρίζο - κι ὅπως
θέλω τὰ γυρίζω!...»

Ἄλλος σημαίνων Λεσκοβικινός
Βέης, ἦτο ὁ Τεβφῆκ Βέης, ἀπόφοιτος
τῆς γεραρᾶς Ζωσιμαίας Σχολῆς τῶν
Ἰωαννίων, ἐπαγγελλόμενος τόν ἔμπο-
ρον χονδρικῆς πωλήσεως ἀποικια-
κῶν, τόν χρηματιστήν καί δανειστήν.
Ἦτο, ἴσως, ὁ πλέον φανατικός Μου-
σουλμάνος τοῦ Λεσκοβικίου. Εἶχε
τσιφλίκια εἰς τήν Κεντρικήν Μακεδο-
νίαν, τουλάχιστον μέχρι τῆς Κατο-
χῆς, κατά τό 1941, ὅποτε συνηντήθη-
μεν εἰς τήν Θεσ/νίκην, ὅπου εἶχεν
ἔλθῃ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐπ' αὐ-
τῶν συμφερόντων του.

“Ολα σχεδόν τά σπίτια τῶν μπέηδων ἦσαν πραγματικά μέγαρα, μαρτυροῦντα παλαιάς ἡμέρας δόξης. Ἰδίως τό τοῦ Ριζᾶ Βέη, τό ὁποῖον ἦτο ἕν ἀπέραντον ξύλινον τριώροφον μέγαρον, ἐπιβλητικόν καί κείμενον ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ Γραφείου μας.

— Μάννα, μάννα, ἔρχεται ὁ Ἄβδῆ Βέης!

«Τόν καταραμένο! Καλά πού τόν εἶδες ἀπό μακρυνά πού ἔρχεται καί μοῦ τό εἶπες γιέ μου». Μοῦ ἀπαντοῦσε ἡ μάννα μου.

Ὁ Ἄβδῆ Βέης, ἦτο καί αὐτός ἕνας συμπαθητικός τύπος, ὅστις δέν ἔζη ἀπό τά εἰσοδήματα τῶν τσιφλικιῶν του, διότι δέν εἶχε τοιαῦτα, ἀλλά

ἀπό τήν ἐργασίαν του, διότι μέ ἄλλον μουσουλμάνον λεσκοβικινόν τόν Σιαῆν Βέην, ἐκράτουν κατάστημα πωλήσεως σιτηρῶν, ἀλεύρων, σακχάρεως καί ἄλλων εἰδῶν παντοπωλείου.

Ἐπειδή ἡ μάννα μου ἦτο ἀδυνάτου κράσεως, δέν τήν ἄφηνε νά πλέκη κάλτσες, ὅταν δέ τήν ἔβλεπε χωρίς, δικαιολογίας καί ἐξηγήσεις ἔκοπτε τό νῆμα.

— Σοῦ εἶπα νά μήν πλέκης, τῆς ἐπαναλάμβανεν.

Ἐνῶ ἐάν προειδοποιηθεῖσα, εἶχε σταματήσει, τότε ἀντί «καλή μέρα» «ἔτσι μάλιστα» ἔλεγεν. Ἄπετέλει καί ὁ Ἄβδῆ Βέης «ἕναν τύπον».

(Συνεχίζεται εἰς τό ἐπόμενο τεῦχος)

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ

— Ριζάριοις Ἐκκλησιαστική Σχολή

Ἡπειρωτική Πνευματική Ζωή καί Κίνηση

Γράφομε καί μᾶς γράφουν

Στέλλομε καί μᾶς στέλνουν

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΟΥ ΔΕΝ ΞΕΡΟΥΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἐνας ἐπιμελητής κι ἕνας Λέκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων πηγαίνουν στήν Ἀλβανία στό πλαίσιο τῶν μορφωτικῶν καί Ἐπιστημονικῶν Ἐπαφῶν. Φιλοξενοῦνται λίγες μέρες ἀπό τούς συναδέλφους τους διδασκάλους τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Τιράνων καί κάνουν ἀπό τήν Τηλεόραση τῆς Ἀλβανικῆς Πρωτερούσης δηλώσεις καί ἐκθέτουν τίς ἐντυπώσεις ἀπό τήν ὀλιγοήμερη παραμονή τους στή γειτονική χώρα.

Μιλοῦν γιά ἐπιτεύξεις στούς τομεῖς τῆς γεωργίας, βιομηχανίας κ.λ.π.

Τούς ὑποβάλλεται ἡ ἐρώτηση ποιά εἶναι ἡ ἐντύπωσή τους ἀπό τό χῶρο τῆς Ἑλληνικῆς Μειονότητας, πού ἐπισκέφθηκαν.

Καί ὁ κ. Μαλακάσης ἀπαντᾷ ὅτι οἱ ἐντυπώσεις εἶναι ἀπλές, καθαρές καί κατηγορηματικές.

«Οἱ ἑλληνικές παραδόσεις διατηροῦνται πλήρως. Ἡ ἑλληνική γλώσσα μιλιέται τά τραγούδια, τά ἔθιμα, ὅτιδήποτε χαρακτηρίζει καί μιά Ἐθνικότητα ἦταν καταφανῆ καί ὁ λαός τῆς ἑλληνικῆς Μειονότητας εἶναι ὑπερήφανος, πού ἀποτελεῖ μειο-

νότητα στήν Ἀλβανία. Δέν παρατήρησα τίποτε, τό ὅποιο θά μᾶς ἔκανε νά πιστέψουμε ὅτι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι ὑποφέρουν κάτω ἀπό ἕνα ἄσχημο καί δύσκολο καθεστῶς διακρίσεων».

Ὁ κ. Λουλές συμφωνεῖ λέγοντας ὅτι «ὁ συνάδελφός μου τά εἶπε πάρα πολύ καλά» καί ἐκφράζει τήν ἱκανοποίησή του γιά τίς καταπληχτικές προόδους, πού ἔχει κάνει ὁ ἄλβανικός λαός σ' ὄλους τούς τομεῖς.

Ἀλλά οἱ ἱστορικοί μας Διδάσκαλοι τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων ἀγνοοῦν καί τήν ἑλληνική καί εἰδικότερα τήν ἠπειρωτική ἱστορία.

Ἀπό τοῦ 1967 στήν Ἀλβανία ἔχουν καταργηθῆ καί τά τρία θρησκευτικά δόγματα κι ἔχουν κλείσει οἱ ναοί τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς Καθολικῆς καί τά τζαμιά καί οἱ Τεκέδες Σουνιτῶν καί Μπεκτασήδων τοῦ Μουσουλμανικοῦ Δόγματος. Συνακόλουθα καί οἱ θρησκευτικές τελετές καί τά λατρευτικά ἔθιμα, καί οἱ ἀγιολογικές οἰκογενειακές ἑορτές καί τά μυστήρια βαπτίσεως, γάμου καί τά ἀγιώνυμα πανηγύρια, πού ἐκράτησαν τόν ἑλληνισμό ἐπί αἰῶνες στόν Ἐθνισμό του κατά τό διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ γιορ-

τές του Δωδεκαημέρου, τὰ Χριστούγεννα, του Λαζάρου, του Πάσχα κι ὁ κύκλος ὁ ἑορταστικός. "Ὅλα αὐτά δέν εἶναι στίς παραδόσεις; Δύσκολα νά τὰ ἀρνηθοῦν οἱ κύριοι καθηγητές.

Ἄλλά καί ἡ τελετή τῆς ταφῆς καί τὰ ἔθιμα γύρω ἀπ' αὐτή δέν εἶναι ἀπό τούς ἀρχαίους χρόνους στή λαϊκή παράδοση;

Ἐπισκέπτης ἐπίσης τῆς Ἀλβανίας ὁ κ. Σάρρας συνάντησε στό Δέλβινο τῆς Μειονότητας μιά Κηδεία καί τήν περιγράφει:

«Ἦτο κηδεία. Χωρίς παπάδες. Χωρίς λειτουργικότητα, χωρίς μουσική, χωρίς στεφάνια, ἄχρωμη τελείως. Ὁ νεκρός ἐπάνω σέ ἓνα φορτηγό». (Ἐφ. Βορειοηπειωτικός Ἀγών. Ἀπριλίου 1984).

Εἶναι αὐτό τέλεση ταφικοῦ ἐθίμου σύμφωνα, μέ τίς ἀρχαίες ἑλληνικές συνήθειες («κατά τόν νόμον τούς τελευτηκότες ἀπολοφυράμενοι» Θουκυδίδης νά μή μποροῦν νά κλάψουν τούς νεκρούς; ἢ κατά Λυσιάν «ἀνάγκη τοῖς ἀρχαίοις ἔθεσι χρῆσθαι, τούς θαπτομένους».

Τό ἔμβολο τῆς ἑλληνικῆς Μειονότητας στήν Ἀλβανία, αὐτό πού εἶναι γνωστό μέ τόν νεόπλαστον διπλωματικό ὄρο Βόρειος Ἡπειρος (Epire du Nord) ἔχει ἀναγνωρισμένα μέ διεθνή πράξη (Πρώτοκολλον Κερκύρας Μαΐου 1914) πλήν τῆς θρησκείας καί σχολικά καί γλωσσικά δικαιώματα καί δικαιώματα αὐτοδιοίκησης, τῶν κοινοτήτων καί κοινοτικῶν Σχολείων. Τί εἶδαν καί σέ ποιά ἔκταση ἐφαρμογῆς ἔμαθαν τήν ἄσκηση τῶν

δικαιωμάτων αὐτῶν οἱ πανεπιστημιακοί διδάσκαλοι τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τόν μειονοτικό πληθυσμό τῆς Βορ. Ἡπείρου;

Ἄλλά πλήν αὐτῶν τὰ εὐρέως φάσματος σημερινά κοινολεκτούμενα ἀνθρώπινα δικαιώματα ἔχουν ἐλεύθερη τήν ἄσκηση στήν Ἀλβανία; Καί πῶς αὐτή ἀρνεῖται τήν μετάβαση τῆς Ἐπιτροπῆς Διεθνούς Ἀμνηστίας γιά τὰ ἀποδιδόμενα σ' αὐτή στρατόπεδα πολιτικῶν κρατουμένων;

Πῶς μποροῦν νά μᾶς πείσουν καί νά λύσουν τίς ἀπορίες μας οἱ κύριοι Καθηγητές τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων;

Δέν γνωρίζομε τό βιογραφικό τοῦ Ἐπιμελητῆ κ. Μαλακάση. Ἐχει στερηθῆ κανένα ἀπό τὰ δικαιώματά του τό ἀπέραντο μωσαϊκό τῶν μειονοτήτων τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας; πού φέρεται νά ἔχει σπουδάσει Ἄν θέλουμε νά μιλοῦμε γιά δημοκρατία;

Περιμένουν οἱ Ἡπειρώτες, καί μάλιστα μέ ιδιαίτερη εὐαισθησία οἱ Βορειοηπειώτες, μία ἀπάντηση πού νά εἶναι σύμμετρη μέ τό ἦθος καί τήν ἐπιστομονική κατάρτιση. Ἀλλοιῶς ἡ ἀξιοπιστία τους καί τό καθηγητικό κῦρος τους ἔχουν συντριβῆ τόσο ἄδοξα στά μάτια τῶν ἴδιων τους τῶν φοιτητῶν τοῦλάχιστον.

ΚΡΑΤΙΚΟ ΒΡΑΒΕΙΟ ΣΤΟΝ ΤΑΣΟ ΖΑΠΠΑ

Ἡ Εἰδική Ἐπιτροπή τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ κι Ἐπιστημῶν μέ

ἀπόφασή της ἀπένειμε κρατικό - λογοτεχνικό βραβείο στὸν Τάσο Ζάππα, γιὰ τὸ βιβλίο του «Ξένοι καὶ δικοὶ μας τόποι». Εἶναι ὄχι πολλές οἱ στιγμές, πού οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τοῦ τόπου μας νιώθουν τὴν ἀνάσα τῆς Πολιτείας κοντά τους ἔτσι σάν ἐνθάρρυνση, σάν προτροπή κι ὄχι σάν ἀρωγή, πού οὔτε νοιάζεται γι' αὐτὴ ὁ διακεκριμένος Φίλος Εὐβοέας συγγραφέας Τάσος Ζάππας μέ τὴν ἀπώτερη Ἑπειρωτικὴ καταγωγή του.

«Ὁ λόγος σου μέ χόρτασε καὶ τὸ ψωμί σου φᾶτο» λέει ἡ λαϊκὴ σοφία. Κι αὐτὸν τὸν καλὸ τὸν λόγο περιμένουν ἀπὸ παντοῦ ὅσοι ἀσχολοῦνται μέ τὴν Τέχνη καὶ τὰ Γράμματα, πού λίγο πολὺ ἐφ' ὅσον ἡ Χώρα μας καλύπτεται ἀσφαλίστικα ἔχουν τὸ ψωμί τους ἐξασφαλισμένο, ἀφοῦ κατ' ἐπάγγελμα λογοτεχνία ποτέ δέ ριζοβόλησε στὴν Ἑλλάδα.

Μέ τὴν ἀγάπη μας στὸ ἀγέραστο Τάσο Ζάππα καὶ τίς εὐχές μας «πάντα τέτοια».

α.χ.μ.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ - ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

Εἴκοσι ἕξ χρόνια στὴν ὑπηρεσία τοῦ Τύπου μέ τὴ διπλὴ ἐκδοση, πού ἀναφέρεται πρὶό πάνω. Ὁ συνάδελφος κ. Ἀνδρέας Χατζηγεωργίου Λογοτέχνης - Δημοσιογράφος μέ τὸν ἐπίσης Λογοτέχνη - Δημοσιογράφο κ. Δημήτρη Γιάκο ἀδιάλειπτα συνεργαζόμενοι κάνουν συνεχῆ τὴν παρουσία τους στὴν πληροφόρηση τοῦ Κοινοῦ.

Τὸ τί θέλει τὸ ἀδηφάγο Τυπογρα-

φεῖο καὶ τί καημὸς εἶναι ἡ σύνταξη καὶ παρουσίαση ἑνὸς ἐντύπου στὰ κανονικὰ τὰ τακτὰ χρονικὰ διαστήματα, στὴν ἐπιμέλεια τῆς ὕλης καὶ τὴν ἐπιλογή της νὰ μὴ πέσει ἡ στάθμη ποιότητος τοῦ Τύπου, πού σέβεται τὸν ἑαυτό του εἶναι πράγματι πολὺ λίγο γνωστὰ. Αὐτὴ τὴν κοινωνικὴ ἀποστολὴ ἐπιτελοῦν οἱ ἐκλεκτοὶ Συνάδελφοι πού χαιρόμαστε τὴ δουλειά τους καὶ πού τοὺς εὐχόμαστε ν' ἀνέβουν σὲ ψηλότερα ἐπαγγελματικὰ Ἰωβηλαῖα γιὰ τὸ καλὸ τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσιογραφίας τοῦ Περιοδικοῦ, ὅπως λέγεται, Τύπου.

α.χ.μ.

ΑΠΗΧΗΣΕΙΣ

Σημ. Συντάξεως

Εἶναι ἰδιαίτερη χαρὰ γιὰ μᾶς ὅταν ἔχουμε ἀνταπόκριση στὶς συλλογικὲς ἐνέργειες ἢ ταυτίζονται οἱ σκέψεις μας μέ τοὺς συμπατριῶτες, πού διαμένουν, δροῦν καὶ διαπρέπουν μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα, ὅπως ὁ διακεκριμένος ἰατρός κ. Χριστοφορίδης ἀπὸ τὸ Ὀχάιο τῆς Ἀμερικῆς.

Αὐτὰ τὰ αἰσθήματα καθρεφτίζονται στὴν ἐπόμενη ἐπιστολὴ πού στέλλει ὁ κ. Χριστοφορίδης στὸ Γενικὸ Γραμματεῖα τῆς Ἑταιρείας - Καθηγητῆ τῆς συζύγου του, Ἐπίτιμο Γυμνασιάρχῃ κ. Στ. Λαμπρίδῃ.

Columbus 14 Ἀπριλίου 1984

Ἀγαπητέ μου κ. Λαμπρίδῃ

Εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴν καλωσύνη πού εἶχατε νὰ μοῦ στείλετε τὴν «Ἑπειρο Προμαχοῦσα», τοῦ στρα-

τηγοῦ Χ. Κατσιμήτρου. Στήν ἀνεπα-
νάληπτη ἐκείνη ἐποποιῖα πού ἔζησα
ἔντονα σάν μαθητής, ὁ πατέρας μου
ἀγωνίστηκε στήν «γραμμή τῶν πρό-
σω» ὅπως καί δύο ἀδέλφια μου ἀπ'
τούς ὁποίους ὁ ἕνας τραυματίστηκε.
— Μέρη ἱστορικές καί μεγαλουργή-
ματα, πού «... διηγώντας τα νά κλαῖς».
Ξεχασμένα ἀπό τήν παγκόσμια ἱστο-
ρία, πού ἔχει ὅμως γιά μᾶς τούς
Ἕλληνες ξεχωριστή ἔννοια καί πολ-
λά διδάγματα.

Ἄκόμη σᾶς εὐχαριστῶ γιά τήν
ἐπαφή μέ τήν Ἑλληνική πραγματικό-
τητα, τήν σημερινή, πού μέ κάποιο
τρόπο πρόσφερε ὁ «Ἑλληνικός τύ-
πος» πού εἶχατε τήν καλωσύνη νά μᾶς
στείλετε. — Πιό πολύ ἀκόμη θέλω νά
σᾶς εὐχαριστήσω γιά τήν φωτισμένη
καθοδήγηση πού δώσατε στή γυναίκα
μου σάν δάσκαλος - ἐρμηνευτής τῆς
πιο ὠραίας γλώσσας, πού σ' αὐτήν
ἐκφράστηκαν οἱ θεμελιακές, ἔννοιες
τῆς Ἠθικῆς καί τοῦ Πολιτισμοῦ. —
Θά ἦταν χαρά καί τιμή γιά μᾶς ἂν θά
μπορούσαμε νά σᾶς φιλοξενήσουμε
στό σπίτι μας.

Μέ πολλή φιλία
Α. Χριστοφορίδης

Σημ. Συντάξεως

*Ὁ μαχητής τοῦ πολέμου 40-41,
ἀνάπηρος ἀξιωματικός, καί Ἐπίτιμος
Ἐκπαιδευτικός Σύμβουλος κ. Σπῦρος
Τσατσόπουλος ἀναθυμᾶται τά τῆς Ἐπο-
ποιῖας, τῶν προκειομασιῶν της, ἐξ
ἀφορμῆς τῆς ἀποστολῆς τοῦ βιβλίου τοῦ
Στρατηγοῦ Χ. Κατσιμήτρου Ἡ Ἡπει-
ρος Προμαχοῦσα» καί προβαίνει σέ*

διορθώσεις γιά τούς ἀκριβολογοῦντες:

Ἄθῆνα 21-5-84

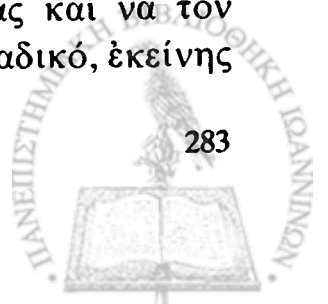
Ἄγαπητέ κ. Μαμμόπουλε,

Αἰσθάνομαι τήν ὑποχρέωση νά
Σᾶς εὐχαριστήσω θερμά, πού εἶχατε
τήν καλωσύνη νά μοῦ στείλετε, σάν
τιμητική προσφορά τῆς Ἡπειρ.
Ἐταιρείας, ἕνα ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου
«Ἡ ΗΠΕΙΡΟΣ ΠΡΟΜΑΧΟΥΣΑ».

Σάν στρατιώτης καί σάν ἐφ. Ἄξ-
/κός ὑπῆρέτησα ἀρκετό χρόνο στήν
VIII Μεραρχία καί ἕνα πλῆθος ἀνα-
μνήσεις ἐξακολουθοῦν νά κρατοῦν
ζωηρό τό θαυμασμό καί τό σεβασμό
μου γιά τό συγγραφέα, τό δοξασμένο,
ἀείμνηστο, Στρατηγό Χαράλαμπο
Κατσιμήτρο.

Ἡμεῖς τότε (1934-39), ὅταν ἔδινε
πάντα στίς ἀσκήσεις τά ἴδια θέματα
ἄμυνας στή γραμμή Καλπακίου -
Καλαμά, ἀπορούσαμε καί μέ τήν
ἀστοχασιά καί τήν ἀπειρία τῆς νεότη-
τός μας, πού μᾶς ἔκαναν νά πιστεύου-
με πώς τά ξέραμε ὅλα, πολλές φορές
αὐτή τήν ἐπιμονή του τήν ἐρμηνεύαμε
σάν ἀρρωστημένη ἰδιοτροπία τῆς
ἡλικίας του, ἀφοῦ, φυσικά, δέν μπο-
ρούσαμε νά θεωροῦμε ποτέ σάν ἐπι-
κίνδυνους τούς γείτονες Ἀλβανούς,
μάλιστα τότε πού ὑπῆρχε ἀνάμεσά
μας καί ἡ πληθωρικά πολυδύναμη
θωράκιση τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ
στοιχείου.

Τά ὅσα ἀκολούθησαν στά ἀμέσως
ἐπόμενα χρόνια εἶναι γνωστά καί
ἤρθαν νά δικαιώσουν τίς «ἰδιοτροπί-
ες» τοῦ Στρατηγοῦ μας καί νά τόν
ἀναδείξουν σάν τό μοναδικό, ἐκείνης

τῆς ἐποχῆς, ἡγέτη, τόν ἀνυποχώρητο μαχητή, τόν κύριο πρωταγωνιστή, πού χρόνια μέ προφητική προβλεπτικότητα καί ἐπιμονή θεμέλιωνε τό ἀμυντικό οἰκοδόμημα γιά νά τό ὀλοκληρώσει μέ τόση ἐπιτυχία τό 1940.

Ἄλλά, ἀγαπητέ κ. Πρόεδρε, σκοπός αὐτῆς μου τῆς ἐπικοινωνίας μαζί Σας δέν εἶναι νά ἐπαναλάβω σκέψεις καί αἰσθήματα πού ἔχουν ριζοβολήσει πιά στήν καρδιά κάθε Ἡπειρώτη γιά τό Στρατηγό τους. Οὔτε νά ἐξάρω τήν καθοριστικά πρωταγωνιστική συμβολή του στό ἔπος τοῦ 40, καί πού ἡ Ἱστορία δέ μπορεῖ νά ἀγνοήσει.

Ἀπλῶς θά ἤθελα, μέ τή δική Σας συνδρομή καί ἐφόσο τό νομίζετε χρήσιμο, νά βοηθήσω νά διορθωθοῦν μερικές ἀνακρίβεις - παροράματα - τοῦ βιβλίου, πού υπέπεσαν στήν ἀντίληψή μου καί πού ἀφοροῦν κυρίως σέ ὀνόματα συμπολεμιστῶν τοῦ Τάγματος Φιλιατῶν στό ὁποῖο καί ἐγώ τότε ὑπηρετοῦσα.

Ἐτσι αὐτοί πού ἔχουν πάρει ἢ θά πάρουν αὐτό τό βιβλίο, θά μπορούσαν, μόνοι τους, νά κάνουν στή σελίδα 68 τίς παρακάτω διορθώσεις:

Στό στίχο 18 ἀντί Ταγματάρχης Παπαγεωργίου Ἄν. στό ὀρθό Παπαγεωργίου Ἀλέξανδρος.

Στό στίχο 19 ἀντί 1ος λόχος (Λοχαγός Σκιαδόπουλος Δημ.) στό ὀρθό πού εἶναι: 2ος λόχος (Λοχαγός Σκιαδόπουλος Περικλῆς).

Στό στίχο 22 ἀντί 2ος λόχος (Λοχαγός Πηλός Νικόλ.) στό ὀρθό πού εἶναι: 1ος λόχος (Ἰπολ/γός Κριεζίας Γεώργιος).

Στό στίχο 23 ἀντί περιοχή Λιόπεσι, στό ὀρθό περιοχή Πλαισίου Λιόπεσι.

Καί στό στίχο 25 ἀντί (Ἰπολ/γός Κριεζίας Δ.) στό ὀρθό: Λοχαγός Πηλός Δημήτριος.

Μέ θερμές εὐχαριστίες καί πολλή ἀγάπη
Σπυρ. Θ. Τσατσόπουλος

Σημ. Συντάξ.

Ὁ Ἀκρίτας Ἱερέας φίλος μου Παπαχρήστος Μάτσιος ἀπό τήν Ἀρίνιστα τοῦ Πωγωνίου — πού ἡ Ἐπιτροπή μετονομασίας καταβαρβάρωσε τό ὠραῖο της καλλιτεχνικό ὄνομα καί τή μετέβαλε στό ἀποτρόπαιο Κτίσματα (δηλ. ντουβάρια) — στιχουργός αὐτοσχέδιος, ἀλλά καί παιδιόθεν τραγουδιστής — ὅταν ἀνταμώνομε στά σύνορα μετά τό σταυρωτό φιλί ἀρχίζομε τό ... Δροπολίτικο τραγούδι — μᾶς γράφει παραθέτοντας καί στίχους, πού ἂν τούς λείπει ἡ ὑψηλή ἔμπνευση τούς καίει ἡ φλόγα τῆς ἀγέραςτης καρδιάς.

Κτίσματα 4-7-84

Στούς προσφιλέστατους Ἡπειρώτες τοῦ δελτίου πνευματικῆς ἐνημερώσεως «Ἡπειρωτικῆς Ἐταιρείας»,

Μαυρομιχάλη 7 Ἀθήνα

Παπᾶ-Χρήστος δοῦλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διότι τό ἠθέλησε ὁ Θεός, γράφω πρὸς Ὑμᾶς τήν εὐχρητήριον καί εὐχαριστήριον ἐπιστολήν, εὐχόμενος ὅπως σᾶς εὕρει ἐν πλήρει ψυχικῇ καί σωματικῇ ὑγείᾳ.

Εὐχαριστῶ τόν καλόν μας Θεόν
ὡσάκις σᾶς ἐνθυμοῦμαι εἰς τίς προσευχές
μου. Καί τόν εὐχαριστῶ διότι καί ΕΣΕΙΣ
δέν μέ ἀλησμονῆτε.

Σᾶς στέλνω μία ἐλάχιστη προσφορά
εἰς μνήμη τῆς Βορειοηπειρώτισας Μητέ-
ρας μου Γιαννούλας Μ. Μάτσια, τό γένος
Παπαγιάννη ἐκ τοῦ χωρίου Βουλιαράτες.

Καί σάν φλογισμένοι μέ τήν Ἑλληνι-
κή φλόγα καί πάντα δομένοι στήν
Ἥπειρο, σᾶς στέλνω καί τούς αὐτοσχέ-
διους στίχους, θά μέ εὐχαριστήση ἐάν
τούς δημοσιεύσητε.

Μέ εὐχάς

Τραγουδοῦν οἱ Κτισματιῶτες

Ἄγαπητοί μου Ἥπειρῶτες
φίλοι καί συμπατριῶτες.

Τραγουδοῦν οἱ Κτισματιῶτες
ἠπειρώτικα τραγούδια.

Τ' ἀδέλφια οἱ Τσιαβαῖοι
οἱ κλωθογυρισταῖοι.

Καί στά κλώσματα ἀπό πίσω
οἱ γυναῖκες μέ τόν ἴσο.

Στήν Τελεόραση ὅταν βγαίνουν,
τήν καρδούλα σου μαραίνουν.

Μέ τά τόσα τους τραγούδια
τοῦ χωριοῦ μου τά λουλούδια.

Μπροστά στή Ζωσιμαίᾳ (1937).

Ἐξ ἀριστερῶν: Δ. Οἰκονομόπουλος, γυμνασιάρχης, Φίλιπ. Σιαγγούνης, μαθημα-
τικός, Σφάγγος, διευθ. Δημοτ. Σχολείου, Χρίστος Σούλης, γυμνασιάρχης.

(Ἄρχειο Νικ. Παπασωτηρίου)

Ἐσωτερικὴ Ζωὴ καὶ Κίνησις

Οἱ χρηματικὲς εἰσφορὲς πρὸς τὴν «Ἑπειρωτικὴ Ἑταιρεία», ἐκπίπτουν στὶς Δηλώσεις Φόρου Εἰσοδήμα- τος.

Ἀπὸ μῆνα σὲ μῆνα συνεχίζεται κάτι, πού δὲν ἔχει εὐκολὰ προηγούμενο. Εἶναι τὸ δημοφήφισμα τῆς ἀγάπης τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἑταιρείας», πρὸς τοὺς φίλους τῆς, τὰ Μέλη τῆς καὶ τοὺς Ὑποστηρικτάς

τῆς καὶ αὐτῶν, πού ἀνταποκρινόμενοι, τὴν στηρίζουν μὲ τὴν πάσης φύσεως αὐτοπροαίρετες εἰσφορὰς τοὺς. Καὶ τοιγάρτοι πῶς κάθε συνδρομὴ γιὰ τὸ Δελτίο καὶ τοὺς γενικώτερους σκοποὺς τῆς Ἑταιρείας εἶναι αὐτοπροαίρετη. Καὶ κρίκοι αὐτῆς τῆς ἀλυσίδας τῆς ἀγάπης σ' αὐτοὺς τοὺς ἀπάνθριππους καιροὺς, πού ζοῦμε εἶναι αὐτὸ τὸ μῆνα, οἱ:

Ὁ κ. Ἀλεξ. Λαζάνης συνδρομὴ τοῦ Δελτίου	500
Ὁ κ. Κων. Βασιλείου ὁμοίως	500
Ὁ κ. Χρ. Πραμαντιώτης ὁμοίως	500
Ὁ κ. Γιάννης Λαμπρός γιὰ τοὺς γενικώτερους σκοποὺς τῆς Ἑταιρείας	3.000
Ὁ κ. Χρ. Κόρδας γιὰ τὸ Δελτίο	1.000
Ὁ κ. Γεώργ. Κόρδας ὁμοίως	1.000
Ὁ κ. Μάνθ. Λάμπρου ὁμοίως	500
Ὁ συνάδελφος Κώστας Τέκνων «μικρὴ ἐνίσχυσις γιὰ τὴν τακτικὴ ἔκδοσις τοῦ Δελτίου»	2.000
Ἡ κυρία Ἑλλη Κέρκ-Δευτεραίου γιὰ τοὺς γενικοὺς σκοποὺς	2.000
Ὁ ἱερέας κ. Χρ. Μάτσιας γιὰ τὸ Δελτίο	500
Ὁ καθηγητὴς κ. Πέτρος Μπουκουβάλας ὁμοίως	2.000
Ὁ ἰατρός κ. Νικόλ. Σκαφιδᾶς γιὰ τοὺς γενικώτερους σκοποὺς	2.000
Ὁ κ. Κώστ. Ἀδαμίδης γιὰ τὸ Δελτίο	500
Ὁ κ. Παναγ. Χωρὶκης γιὰ τὸ Δελτίο	500
Ἡ κυρία Ἑλένη Κουρμαντζῆ-Παναγιωτάκου γιὰ τὸ Δελτίο	1.000
Ὁ κ. Γεώργ. Κούνδουρος ἀξία τευχῶν Δελτίου	3.000
Ὁ κ. Δημοσθένης Παπαδόπουλος τὸ σύνθημα ἐκ Βόλου μηνιαῖο ἔμβασμά του	300
Ἡ κυρία Ἑλπίς Ἡλία γιὰ τὸ Δελτίο	500
Ὁ κ. Βασίλ. Κυρούσης γιὰ τὸ Δελτίο	500
Ὁ κ. Θωμᾶς Μαρτίνης γιὰ τοὺς γενικώτερους σκοποὺς τῆς Ἑταιρείας	1.000
Ἡ κυρία Ρούλα Ἀντίππα γιὰ τὸ Δελτίο	1.000
Ὁ ἰατρός κ. Κων. Γ. Ματσόπουλος - γιὰ τὸ Δελτίο	500
Ὁ κ. Γεώργ. Σαχίνης γιὰ τοὺς γενικώτερους σκοποὺς τῆς Ἑταιρείας	1.000

Ἄνωνυμος ὁμοίως	2.000
Ὁ κ. Ἀθανάσιος Γ. Λάμπας συνδρομή τοῦ Δελτίου	700
Ὁ δικηγόρος κ. Γεώργ. Γαρουφαλιᾶς συνδρομή τοῦ Δελτίου	500
Ἡ κυρία Πιπίτσα Βαλαβάνη ὁμοίως	500
Ὁ κ. Παῦλος Στεργιόπουλος ἀπό Νότιο Ἀφρική ὑπέρ τῶν γενικωτέρων σκοπῶν τό ἰσότιμον εἰς δραχμάς 50 δολλαρίων	5.600
Ὁ χειροῦργος - ἰατρός κ. Μιχαήλ Γύρας ὑπέρ τῶν γενικώτερων σκοπῶν	2.000
Ὁ κ. Μάνθος Παπαρούσης συνδρομή τοῦ Δελτίου	500
Ὁ κ. Δημοσθ. Παπαδόπουλος ὁμοίως	300
Ὁ κ. Μάρκος Πανταζῆς ὁμοίως	1.000
Ὁ κ. Σταῦρος Σαρλῆς	1.000
Ὁ κ. Βασιλ. Μιχάλης γιά τό βιβλίον Ἀθαν. Τσεκούρα	1.000
Ὁ κ. Βλάσης Οἰκονόμου ὑπέρ γενικωτέρων σκοπῶν	1.000
Ὁ κ. Τάσ. Γκατζιάνης ἀπό τά Γιάννινα ὁμοίως	2.000
Ὁ οἰκονομολόγος κ. Πᾶνος Ζυγούρης γιά τό Δελτίον	1.000
Ὁ κ. Νικηφ. Σουλῆς ὁμοίως	1.000
Ὁ Λυκειάρχης κ. Χ. Χαβέλας γιά τούς γενικούς σκοπούς καί τό Δελτίον	1.500
Ὁ συνεργάτης μας ἱστορικός ἐρευνητής κ. Κ. Φωτόπουλος γιά τό Δελτίον	500
Ὁ Ζωγράφος κ. Κώστας Καλογήρου γιά τό βιβλίον Ἀθαν. Τσεκούρα	1.000
Ἡ κυρία Κλεώνη Δημοπούλου γιά τό Δελτίον	500
Ὁ κ. Παντελ. Τζαμπούρας γιά τό Δελτίον	500
Ὁ ἐπίτ. Ἐκπαιδευτικός Σύμβουλος κ. Θεμ. Βαρδάκης γιά τούς γενικώτερους σκοπούς	1.000
Ὁ κ. Θεοδ. Χαριάτης ὁμοίως	2.000
Ὁ κ. Λεωνίδας Μικέλης γιά τό Δελτίον	500
Ὁ κ. Θεοφ. Μπίτζας ὁμοίως	500
Ὁ Συμβολαιογράφος κ. Ἀχιλλέας Τσορτέκης γιά τούς γενικώτερους σκοπούς	2.000
Ὁ κ. Μιχ. Ἐξάρχος ὁμοίως	2.000
Ὁ Συνεργάτης μας κ. Πέτρος Γεωργιάδης γιά τό Δελτίον ..	1.000
Ὁ κ. Γεώργ. Πέτσης γιά τό Δελτίον	500
Ὁ κ. Κων. Ἀθανασίου γιά τό Δελτίον	500
Ὁ κ. Μιχαήλ Δερδεμέζης ὁμοίως	500
Ὁ Συνεργάτης μας κ. Γεώργ. Λυριτζῆς* γιά «οἰκονομική ἐνίσχυση τοῦ Δελτίου»	1.500
(* Συνταγματάρχης ἐ.ἀ. καί ἱστορικός συγγραφέας)	
Ὁ κ. Νικόλ. Βρυζώνης γιά τό βιβλίον Ἀθ. Τσεκούρα	1.000
καί συνδρομές τοῦ Δελτίου 1982, 1983	1.000

Ὁ καθηγητής κ. Ἄλκης Παρτσάλης τήν καθιερωμένη γιά τό περιοδικό ἐνίσχυση	1.000
Ἡ κυρία Βασιλική Στυλιανοῦ ὁμοίως.....	1.000
Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐνώσεως Δροπολιτῶν κ. Ἄχιλ. Παπαδόπουλος γιά τό βιβλίο τοῦ Ἄθαν. Τσεκούρα.....	1.000
Ὁ κ. Νικόλ. Κοντογιῶργος πρό τῶν θερινῶν διακοπῶν σκεπτόμενος τό Δελτίο	1.000
Ὁ κ. Παῦλος Κόκκινος γιά τό Δελτίο.....	500
Ὁ Ἴατρός Ὑγιεινολόγος κ. Ἰωάν. Σφάγγος χάριν τῶν γενικώτερων σκοπῶν τῆς Ἐταιρείας	1.000
Ὁ κ. Ἄνδρ. Σιδέρης γιά τό Δελτίο.....	500
Ἡ κυρία Ἀλεξάνδρα Παναγ. Μέγα ὁμοίως	1.000
Ὁ κ. Παναγ. Μέγας ὁμοίως.....	1.000
Ἡ κυρία Ἐρμιόνη Μπάη ἀπό εἰκοσαετίας συνδρομήτρια τῆς Ἐταιρείας γιά τούς γενικούς της σκοπούς	1.000
Ἡ κυρία Λίτσα Ἀνδρουλιδάκη ὁμοίως	1.000
Ὁ Ἀγιογράφος κ. Κων. Γιούσης Χλωμιώτης ἀπό Νέα Ὑόρκη τό ἰσότιμο 20 Δολλαρίων γιά τό Δελτίο	2102
Ὁ Κοσοβιτσινός κ. Γιῶργος Τσατόπουλος μέ τόν ἐνθουσιασμό του γιά τό Δελτίο.....	1.000
Ὁ κ. Μιχάλης Μαρτσέκης γιά τό Δελτίο.....	1.000
Οἱ Βησσανιώτισσες Ἀδελφές Εὐανθία καί Ἀφροδίτη Μέντζου συνδρομή στό πνευματικό τῆς Ἐταιρείας ἔργο	1.500
Ὁ συνεργάτης μας καλλιτέχνης Γιῶργος Δουρδούφης ὁμοίως	2.000
Ὁ ἱατρός κ. Χριστοφορίδης ἀπό τό Ὄχαιο Η. Πολιτειῶν γιά τούς σκοπούς τῆς Ἐταιρείας τό ἰσότιμον εἰς δραχμάς 100 δολλαρίων μέσω τοῦ Γεν. Γραμματείας τῆς Ἐταιρείας κ. Στάθ. Λαμπρίδη	10.857
Ἡ κυρία Ἄγκη Μητσοπούλου γιά τό Δελτίο.....	1.000

